

Tittel	Antall sider	Dato
Dyrevelferd i Norge 2002	62	14.01.2003
Forfatter	Prosjektnummer	Faglig ansvarlig sign.
Lisbet Berg	11-2002-02	
Oppdragsgiver		
Dyrehelsetilsynet		
Sammendrag		
<p>Dette er andre del av Dyrevelferdsstudien, og er basert på 1000 telefonintervjuer utført av Opinion as i perioden 7. – 17. oktober 2002. Hensikten med denne delen av prosjektet har vært å skissere et bilde av folks kunnskapsnivå, vurderinger, holdninger og handlinger knyttet til dyrevelferd i Norge.</p> <p>Vi vet fra flere andre studier at norske forbrukere er opptatt av pris, og at de ønsker billigere mat. Dyrevelferdstudien viser at forbrukerne også er opptatt av – og bekymret for - dyrs velferd. Selv når dyrevelferd settes opp mot pris er tendensen klar: Hele 80 prosent svarer bekreftende på at de ”gjerner vil betale mer for kjøtt dersom dyra har hatt det bra mens de levde”. Den store majoriteten ser altså ut til å sette akseptable levekår for dyr foran pris.</p> <p>Selv om majoriteten ser ut til å sette dyrs levekår foran pris, er det bare 38 prosent som sier at de faktisk ”bevisst har unnlatt å kjøpe bestemte matvarer fordi de misliker hvordan dyrene har hatt det”. Dette misforholdet kan skyldes ulike ting, én forklaring kan forankres i at gårdsdyrs levekår ikke er noe den urbane norske forbruker reflekterer over til daglig. I selve innkjøpssituasjonen er det de færreste som av og til tenker på hvordan dyret har hatt det når de handler kjøtt (14%) eller hvordan fisken har hatt det i oppdrettsanlegget når de handler fisk (9%). Vi kan altså slå fast at refleksjon knyttet til dyrevelferd for de fleste er fraværende når forbrukeren utøver sin forbrukermakt gjennom sine forbruksvalg. Vi kan også reise spørsmål ved om misforholdet mellom holdning og handling skyldes manglende tilbud og informasjon på markedssiden, eller at forbrukerne gjerne betaler mer, men forutsetter at dette styres gjennom myndighetene slik at <i>alle</i> betale mer. I rapporten reises avslutningsvis spørsmål ved hvor stort ansvar det er fornuftig og riktig at den enkelte forbruker skal ha i forhold til dyrevelferd. Dette er spørsmål som krever videre studier og forskning.</p> <p>Prosjektet er finansiert av Dyrehelsetilsynet.</p>		
Stikkord		
Forbrukerpraksis, forbrukermakt, dyrevelferd, mat, dyreforsøk, dyrs levekår, vegetarianere.		

Dyr er ikke bare mat
Om synes på dyrevelferd i Norge

av

Lisbet Berg

2002

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo

Forord

Dette er andre rapport fra prosjektet ”Dyrevelferdundersøkelsen 2002”, som er finansiert av Statens dyrehelsetilsyn. I den første rapporten, utarbeidet av Per Arne Tufte, var temaet ”Import av dyresmitte til og fra utlandet”. Et flertall av de spurte mente at det var liten eller ingen fare for å overføre smittsomme sykdommer til norske husdyr hvis en hadde vært i kontakt med husdyr i utlandet (65%), eller for selv å bli syke (82%). Selv om antallet som hadde hatt kontakt med husdyr i utlandet i løpet av siste år er relativt lavt, er det bekymringsfullt med en så lav bevissthet i befolkningen rundt faren for overføring av smitte fra utenlandske husdyr til norske husdyr.(Tufte 2002)

Resultatene viste også at selv om de fleste (86%) kjenner til at det er importrestriksjoner til Norge på landbruks- og kjøttprodukter, var det langt færre som kjente til hvor grensen gikk. Bare 40% visste at det var tillatt å ta med seg tre kilo kjøtt tollfritt inn i landet, 12 prosent trodde grensen lå under den reelle, 17 prosent trodde den lå over, mens hver tredje hadde ingen formening om hvor grensen lå. Majoriteten (88%) antok at importrestriksjoner har til hensikt å beskytte norsk landbruk og kjøttproduksjon, mens godt under halvparten (42%) mente at importrestriksjoner har til hensikt å unngå innførsel av smittsomme dyresykdommer.(Tufte 2002)

Denne foreliggende andre del av prosjektet bygger på en egen undersøkelse med et bredere spekter av spørsmål. Hensikten har vært å skissere et bilde av folks kunnskapsnivå, vurderinger, holdninger og handlinger knyttet til dyrevelferd i Norge. Utvikling av spørreskjema og tolkning av resultatene har foregått i samarbeid med Statens Dyrehelsetilsyn, representert ved Hedda Høiland Aas, Jorunn Wold og Espen Skjølsvik. Korte tidsrammer har gjort det nødvendig å prioritere den empiriske beskrivelsen framfor teoretisk forankring.....

Innhold

Forord.....	5
Innhold	7
Sammendrag.....	9
1 Innledning	15
2 Metode	17
2.1 Spørreskjemaet.....	17
2.2 Analyse.....	18
2.3 Bakgrunnsvariable	18
3 Resultater	21
3.1 Hva vet folk om dyrevelferd i Norge?	21
3.2 Ønsker vi informasjon om hvordan dyr har det, eller vil vi helst ikke vite?.....	23
3.3 Hvem vet mest og hvem vet minst?`	24
3.4 Når bekymrer vi oss for dyrevelferden?.....	25
3.5 Hvem er mest engasjert og hvem er minst engasjert?.....	27
3.6 Hvor tror vi husdyr har det best?.....	28
3.7 Hvordan vurderer vi dyrevelferden for ulike dyr?	30
3.8 Hvem er mest kritiske til dyrevelferden?	31
3.9 Holdninger til ulv og dyreforsøk.....	32
3.10 Hva slags holdninger har vi til bruk av forsøksdyr?.....	34
3.11 Benytter vi oss av forbrukermakten?.....	35
3.12 Hva spiser vi gjerne og hva vil vi helst unngå av kjøtt, fjærkre og fisk?.....	38
3.13 Vegetarianisme som protest.....	41
3.14 Begrunnelser	43
3.15 Er det sammenhenger mellom vurdering av dyrevelferd og matkonsum?	47
4 Estimering av modellen	49
5 Samlet vurdering.....	53
Litteratur.....	57
Vedlegg	59

Sammendrag

Dyrevelferdundersøkelsen er basert på telefonintervjuer med 1000 tilfeldig utvalgte forbrukere i Norge i løpet av perioden 7-17 oktober 2002. Det er viktig å merke seg at forbrukernes vurderinger av dyrs levekår i Norge er nettopp subjektive vurderinger, som ikke behøver reflektere dyrenes reelle levekår.

Hva vet folk om dyrevelferd?

Basert på 10 fakta-spørsmål knyttet til dyrs levekår i Norge, viser det seg at folks kunnskap om dyrevelferd er lite imponerende. Majoriteten visste ikke/tippet feil på følgende forhold: Ca. 2 % av oppdrettslaksen i Norge får antibiotika. I løpet av 2001 hadde norske dyr like ofte som dyr i EU sykdommer som skyldes levekår. Det er forbudt i Norge å fore griser med matrester. Det er maks. tillatt med 9 høns pr kvadratmeter for frittgående høns. Over 50.000 fjærkre døde under transport i 2001. Majoriteten visste/tippet riktig på følgende forhold: Lakselus er ikke farlig for mennesker. I løpet av 2001 var det færre tilfeller av smittsomme dyresykdommer i Norge enn i EU. Det kontrolleres for at det ikke foregår ulovlige dyreforsøk. Det er forbudt å blande benmel i dyrefor. Norske kuer skal være ute minst 8 uker i året.

I gjennomsnitt svarte respondentene riktig på 5,3 spørsmål. Mennene svarte riktig litt oftere enn kvinnene. Flest riktige svar hadde vegetarianere. De som bor på gård, og de som bor utenfor Oslo & Akershus har også i gjennomsnitt flere riktige svar enn andre. Færrest riktige svar hadde de som var under 30 år gamle.

Vil vi helst ikke vite?

Vi har i dyrevelferdsstudien også stilt spørsmål ved om forbrukerne kanskje helst ikke vil vite hvordan dyr for matproduksjon lever og har det, og dermed skjerner seg mot slik informasjon. Dette ser ikke ut til å være tilfelle. Bare et lite mindretall, under 20 prosent, svarte klart bekreftende på at de helst ikke ville vite hvordan fisk i oppdrett og husdyr for matproduksjon har det, mens 60 prosent sa seg "helt uenige" i utsagnene: "Jeg vil helst ikke vite hvordan dyr for kjøttproduksjon lever og har det" og "Jeg vil helst ikke vite hvordan fisk i oppdrettsanlegg lever og har det". Hovedtendensen er klar: *Forbrukerne vil ha informasjon.*

Sammenhengen mellom det å ønske informasjon og det å skåre høyt på kunnskapstesten er langt fra total, men tendensen til at *de som vet vil vite mer* er signifikant tilstede (corr .12**).

Når bekymrer vi oss for dyrevelferden?

Ikke uventet er det svært mange som tenker dyrevelferd når de blir minnet om dette ved sterke scener knyttet til dyrehelse på TV eller i media ellers, og motsatt er det relativt få som sier de tenker på hvordan dyret har hatt det når de handler kjøtt, og enda færre tenker på hvordan fisken har hatt det når de handler fisk. Resultatene tyder også på at vi bekymrer oss oftere for kjeledyr enn for husdyr, og oftere for husdyr enn for fisk.

Vi hadde på forhånd en antagelse om at folk flest hadde en romantisk oppfatning av dyr på landet, og ofte ikke knyttet gårdsdyr til matproduksjon. Resultatene gir ikke støtte til en slik oppfatning og er i overensstemmelse med foran nevnte resultat, de fleste av oss har et realistisk forhold til kjøttproduksjon og ønsker klar informasjon om hvordan dyr for matproduksjon har det.

Hvem er mest engasjert og hvem er minst engasjert?

Basert på syv utsagn knyttet til hvorvidt man bekymrer seg eller ikke i forhold til dyrevelferd, har vi laget en engasjement-indeks. Mens menn som nevnt skåret litt høyere enn kvinner på kunnskapstesten, er det kvinnene som i følge engasjement-indeksen oftest lar seg bekymre av dyrs levekår. Menn er de som sjeldnest lar seg bekymre, mens vegetarianere er de som oftest lar seg bekymre.

De fleste i undersøkelsen gir imidlertid uttrykk for at de er glade i dyr. Bare 15 prosent sier det stemmer helt eller delvis at de "ikke er særlig glad i dyr". Ingen av gruppene vi har studert gir "enda oftere" enn andre uttrykk for å være glade i dyr.

Hvor tror vi husdyr har det best?

Mens bare 1 prosent mener dyr i EU har det bedre enn dyr i Norge, er det 60 prosent som mener at dyr i Norge har det best. Majoriteten (58%) mener også at dyr på økologiske bruk har det bedre enn dyr på vanlige bruk, nesten ingen (3%) mener motsatt at dyr på vanlige bruk vanligvis har det bedre enn dyr på økologiske bruk. Over halvparten (53%) tror dyr på små bruk har det bedre enn dyr på store bruk, og relativt få mener motsatt at dyr på store bruk har det bedre enn dyr på små bruk (9%). Hovedinntrykket blant folk er altså at norske husdyr på små, gjerne økologiske, gårder har det best.

Vi hadde også forventet at majoriteten ville si at dyr hadde det bedre før enn nå, og at det sannsynligvis ville bli verre i framtiden. Resultatene gir ikke støtte til en slik nostalgisk framtidspessimisme.

Hvordan vurderer vi dyrevelferden til ulike dyr?

Selv om vi mener at dyr i Norge har det bedre enn dyr i EU, er det forskjell på hvor godt vi mener dyr i Norge har det. Hovedmønsteret er som vi hadde forventet; vi mener villdyr – her representert ved elg og villfisk – har det bedre enn kjæledyr – her representert med hund, som har det bedre enn husdyr. Men det er uregelmessigheter knyttet til sau og ulv. Sauen har det – ifølge respondentenes vurderinger – nesten like bra som villdyr, og faktisk bedre enn ulven. Nesten alle mener at sauene har det akseptabelt (94%), mens "bare" 77 prosent mener ulven har det akseptabelt.

Det er også store variasjoner i hvordan vi vurderer levekårene til forskjellige gårdsdyr. Langt flere mener at sauer, kyr og griser har akseptable levekår, enn kyllinger. Mens bare 4 prosent mener at sau ikke har akseptable levekår, mener hele 70 prosent at kyllinger ikke har akseptable levekår. Det er også store forskjeller i hvordan vi vurderer levekår til fisk: Nesten alle mener villfisken har det bra, mens nesten annenhver respondent mener oppdrettsfisken ikke har det bra.

Det er også flere som mener at melke-kyr har det akseptabelt (87%) enn både avlsokser (76%) og kyr for kjøttproduksjon (73%).

Hvem er mest kritiske til dyrevelferden?

Det er forbausende liten forskjell mellom gruppene i samlet vurdering av dyrevelferden. Men det er en tendens til at de som bor på gård vurderer dyrevelferden som noe bedre enn andre, og at de yngre er mer skeptiske enn andre. En gruppe skiller seg imidlertid kraftig ut, og det er vegetarianere som rangerer dyrs levekår langt dårligere enn det noen av de andre gruppene vi har sammenlignet gjør.

På tross av at kvinner, som nevnt, oftere enn menn lar seg bekymre av dyrenes levekår, er det ingen signifikante forskjeller i menn og kvinners vurdering av hvor godt dyrene har det.

Hva slags holdninger har vi til ulv og sauedrap?

Ulv og sau har vært fokusert i media, ofte illustrert ved at bønder og naturvernere i byen står mot hverandre. Basert på respondentenes tilsagn på utsagnene: ”Ulven bør fjernes fra områder der det beiter sau” og ”Bonden bør passe bedre på sauene sine slik at ulven ikke kan ta dem”, kan vi undersøke hvordan problemet med rovdyr drept sau i følge respondentene bør løses. Som forventet er meningene delte. Hele 77 prosent mener bonden bør passe bedre på, og 55 prosent mener ulven bør fjernes. Dette betyr at litt over en tredjedel (35%) har svært positivt på begge utsagnene, altså at bonden bør passe bedre på og ulven fjernes. Det er særlig de eldste og de som bor eller har bodd på gård som ønsker ulven fjernet, mens det er de med høy inntekt og de som bor i Oslo & Akershus og aldri har bodd på gård, som i størst grad mener at bonden må passe bedre på sauene sine. Det kan se ut som om at jo fjernere du er fra problemet, jo større tendens til å ville støtte ulven, og jo nærmere du står landbruket, jo større er tendensen til å støtte bonden.

Hva slags holdninger har vi til bruk av forsøksdyr?

Vi hadde en antagelse om at medisinsk begrunnede dyreforsøk i langt større grad blir akseptert enn kommersielt begrunnede dyreforsøk. Resultatene støtter opp under denne antagelsen: Det er langt flere som mener det er helt greit for kirurger å trene operasjonsteknikk på gris (50%) enn at det er greit å teste ut nye medisiner på fisk for å øke produksjonene (19%). En god del sier seg ”delvis enig” i påstandene knyttet til dyreforsøk, noe som kan tyde på at de vil ha mer informasjon for å ta endelig standpunkt, eller at de knytter betingelser til sin eventuelle aksept.

På våre fire påstander knyttet til bruk av forsøksdyr var det 22 prosent som sa seg uenige i at ”det er greit å trene operasjonsteknikk på gris”. Omtrent like mange (24%) sa seg uenige i at ”det er greit å bruke forsøksdyr for å utvikle nye medisiner og behandlingsmetoder”. Langt flere (38%) sa seg uenige i at ”det er greit å teste på mus om blåskjell er giftige”. Og hele 60 prosent sa seg uenige i at ”det er greit å teste nye medisiner på fisk for å øke produksjonen av fisk”.

Hovedbildet er at mange aksepterer dyreforsøk, men at dyreforsøkene skal være godt legitimert, og relativt få anerkjenner profitt som legitim grunnleggelse for dyreforsøk.

Det er store forskjeller mellom gruppene i aksept av dyreforsøk. Mest positive til dyreforsøk er de med høy inntekt, mest kritiske er vegetarianere. Vi finner svært store kjønnsforskjeller: Menn er langt mer positive enn kvinner til dyreforsøk.

Benytter vi oss av forbrukermakten i forhold til dyrevelferd?

Forbrukernes holdninger er langt mer støttende i forhold til dyrevelferd enn det deres handlinger gir uttrykk for. Hele 80 prosent sier det stemmer helt eller delvis at de ”gjærne betaler mer for kjøtt der dyra har hatt det bra mens de lever”. På den annen side er det bare 38 pro-

sent som sier det stemmer helt eller delvis at de ”bevisst har unnlatt å kjøpe bestemte matvarer fordi de misliker hvordan dyra har hatt det”. Som nevnt var det 70 prosent som mente at kyllinger ikke hadde akseptable levekår. I følge våre data ser dette i liten grad til å gå ut over kylling konsum; bare 15 prosent sier de ikke spiser, eller helst unngår kylling, mens resten, 85 prosent sier de ”gjerne spiser” kylling. Noen av de som mener kyllingers levekår i Norge er uakseptable, men gjerne spiser kylling, kan naturligvis knytte betingelser til dette, for eksempel at dette må være økologisk kylling, eller kylling fra et bestemt gårdsbruk. Hovedtendensen blir nok likevel at de fleste av oss spiser kylling selv om vi på direkte spørsmål mener produksjonsforholdene gir ikke-akseptable levekår for kylling.

På den annen side, ifølge respondentene har tross alt én av tre faktisk unnlatt å kjøpe bestemte matvarer pga. dyrs levekår. Og relativt mange gir uttrykk for at de har unnlatt å kjøpe matvarer fordi de er skeptiske til hva som inngår i fôr og medisinerings: Annenhver forbruker sier det stemmer helt eller delvis at de har unnlatt å kjøpe kjøtt på grunn av fôr/medisinering, mens 40 prosent sier de har unnlatt å kjøpe oppdrettsfisk på grunn av fôr/medisinering.

Når vi sammenligner ulike grupperinger av forbrukere, ser vi igjen – ikke uventet – at vegetarianere skiller seg ut ved at de skårer langt høyere på vår forbrukermakt indeks (basert på fem påstander) enn andre. Det er heller ikke uventet at kvinner, som langt oftere har ansvar for matlaging og innkjøp (Reppen & Rønning referert i Bugge & Døving 2000:124, Berg 2000), også skårer høyere på forbrukermakt indeksen enn menn.

Hva spiser vi gjerne og hva unngår vi helst av kjøtt, fjærkre og fisk?

Annenhver en av oss har betenkeligheter med å spise minst én av matvarene; villfisk, storfe-kjøtt, svinekjøtt, lammekjøtt, elgkjøtt, økologisk kjøtt, kylling og/eller oppdrettsfisk. Bortsett fra for oppdrettsfisk, ligger andelene som sier de helt unngår eller prøver å unngå de enkelte matslagene på mellom 7 og 15 prosent. Resultatene viser at 37 prosent unngår helt eller delvis minst ett av kjøttslagene nevnt over, 31 prosent unngår fisk, og da primært oppdrettsfisk, og 15 prosent sier de helt eller delvis unngår kylling.

Flere kvinner enn menn sier seg skeptiske til både kjøtt og fisk, mens det ikke er signifikante kjønnsforskjeller i skepsis rettet mot kylling. Resultatene viser også at de eldste er mer skeptiske til kylling enn andre, mens det er de yngste som er mest skeptiske til oppdrettsfisk. Skepsis rettet mot kylling og oppdrettsfisk er mindre utbredt i Oslo & Akershus enn i resten av landet.

Hvilke årsaker oppgis for å unngå helt eller delvis henholdsvis kjøtt og fisk?

Den hyppigst oppgitte begrunnelsen for å unngå kjøtt, er ”smak”, mens den hyppigst oppgitte begrunnelsen for å unngå fisk er skepsis rettet mot hva oppdrettsfisken får i seg gjennom fôr/medisinering. Begrunnelsesmønsteret for kjøtt og fisk er likevel svært likt, det er de samme fire begrunnelser som oftest blir oppgitt. Foruten ”smak”, samt ”fôr/medisinering”, begrunner mange sin skepsis med hensyn til ”helse/ernæring” og at de mener dyr i moderne kjøttproduksjon og fisk i oppdrettsanlegg har dårlige leveforhold.

Det er flere som bekrefter at de (en eller annen gang) har unnlatt å kjøpe kjøtt eller fisk pga fôr/medisinering, enn som bekrefter at dette medvirker til at de faktisk helt eller delvis unngår kjøtt eller fisk: Mens annenhver forbruker oppga at de hadde unnlatt å kjøpe kjøtt pga fôr/medisinering, viser resultatene at 23 prosent unngår helt eller delvis å spise minst ett kjøttslag helt eller delvis begrunnet med hva dyret får i seg gjennom fôr og medisinerings. For fisk var det 40 prosent som oppga at de hadde unnlatt å kjøpe fisk på grunn av fôr/medisinering, mens like mange som for kjøtt (23 %) unngår helt, eller prøver å unngå, oppdrettsfisk. helt eller delvis begrunnet med dette.

De fleste som unngår å spise henholdsvis kjøtt eller fisk, oppgir flere grunner for dette. Selv om resultatene viser at hensyn til dyrevelferd alene, eller hensyn til smak alene, er tilstrekkelig til å ville unngå både kjøtt og fisk, er det vanligste likevel å oppgi begge disse begrunnelsene. Vi kan derfor stille spørsmål ved om ikke skepsis rettet mot dyrevelferd kan smitte over på smaksopplevelsen?

Hvem er vegetarianer?

Å slutte å spise kjøtt kan være en sterk protest. Basert på hva respondentene oppgir at de (ikke) spiser av kjøtt, har vi kategorisert fire prosent som helt eller delvis vegetarianere. Vår gruppe av vegetarianerne spiser også langt sjeldnere enn andre både kylling og oppdrettsfisk. I denne undersøkelsen, der vi har definert vegetarianere relativt bredt, er det særlig unge kvinner som faller inn i gruppen vegetarianere. Mens unge menn nesten aldri er vegetarianere, finner vi at hver tiende kvinnene i aldersgruppen under 30 år er vegetarianer.

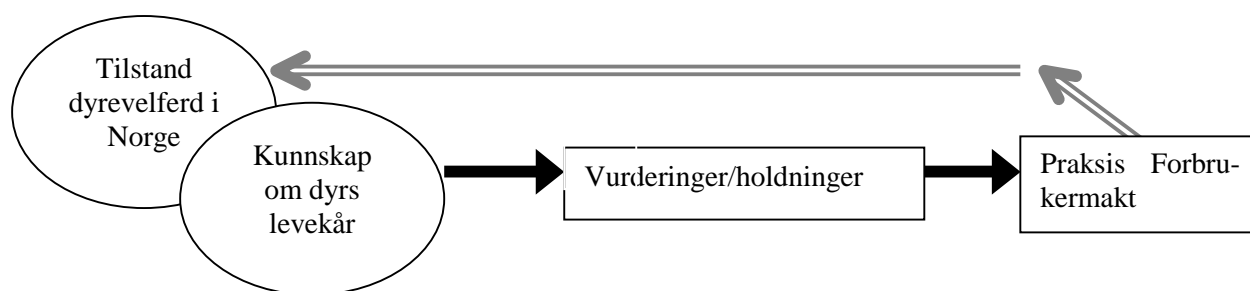
Som allerede nevnt utmerker gruppen vegetarianere seg i forhold til andre ved at de har større fakta-kunnskaper om dyrs levekår, de er oftere åpne for informasjon om dyrs levekår, de er oftere enn andre bekymret for dyrs levekår, de vurderer dyrevelferd lavere enn andre, de skiller seg ikke fra andre i standpunkt knyttet til ulv og sau, men de er langt oftere skeptiske til dyreforsøk enn andre, og gjennom ord og gjerning hevder de oftere enn andre sin forbrukermakt.

1 Innledning

Krav til produktivitet og effektivitet i landbruket kan gå på bekostning av hensynet til dyra. Skjelkvåle (1993) hevder at det industrielle husdyrholdet befinner seg i et etisk grenseland der ønsket om stadig større gevinst går på bekostning av hensynet til dyrs naturlige levevis. I dagens Norge har bare en begrenset del av befolkningen direkte kontakt med dyr for matproduksjon. Mens relativt mange har vokst opp på gård, er det i dag ganske få som lever på gård. Lien, Bjørkum & Bye (1998) finner at 9 prosent svarer at de bor på gård, eller i løpet av de siste fem årene har bodd på gård, med husdyr. I vår studie svarer 42 prosent at de har vokst opp, eller fortsatt bor, på gård¹. Stadig færre har altså direkte kontakt med husdyr, og for mange med kjennskap til husdyrhold, er dette knyttet til fortiden.

Vialles (1994) hevder at det å stå fjernt fra husdyr og kjøttproduksjon kan bidra til en slags fremmedgjøring overfor kjøtt, der man fortrenger det faktum at kjøtt har vært levende dyr. Bjørkum & Lien (2001) finner at omtrent én av seks forbrukere sier seg enige i at når de tenker på at det de spiser har vært levende dyr, får de mindre lyst på kjøtt, og at dette gjelder kvinner langt oftere enn menn. Deres hovedkonklusjon er likevel at de fleste i Norge fortsatt ser ut til å omgå kjøtt på en naturlig måte.

Samlet sett er det mye som tyder på at både kjenneskap og kunnskap knyttet til dyrevelferd er redusert i takt med økt effektivisering og industrialisering av landbruk og fiske. For Statens dyrehelsetilsyn, som skal fremme dyrehelse og dyrevern, representerer dette en stor utfordring. Ved siden av at det er et mål i seg selv at dyr i Norge skal ha det godt, begrunnes dette også med at god helse og gode levekår for husdyr er viktig for matsikkerheten. På bakgrunn av en antagelse om at befolkningens opptatthet, kunnskaper, holdninger og vurderinger påvirker den faktiske dyrevelferden, skal vi i denne rapporten prøve å tegne et bredt bilde av folks forhold til dyrevelferd:

Modell 1: Antagelse om hvordan kunnskap om dyrevelferd kan påvirke den faktiske dyrevelferden.

¹ I Lien m.fl.'s undersøkelse fra 1997, oppgir 38 prosent at de enten bor på gård med husdyr eller har vokst opp på gård. Forskjellen på 4 prosent kan skyldes at Lien har flere svaralternativ i sitt spørsmål.

I det følgende skal vi på den ene siden kartlegge de ulike trinn i modellen, dernest skal vi undersøke om det faktisk er noen sammenhenger mellom forbrukernes kunnskap og deres vurdering knyttet til dyrevelferd. Videre hvorvidt dette igjen bidrar til endret praksis i forhold til konsum av mat, samt stimulering av forbrukermakten. Vi kan ikke undersøke siste ledd i modellen, altså om forbrukernes praksis virkelig har innflytelse på dyrevelferden. Følgende spørsmål belyses:

Hva vet folk om dyrevelferd i Norge?

Ønsker vi informasjon om hvordan dyr har det, eller vil vi helst ikke vite?

Når bekymrer vi oss for dyrevelferden?

Hvor tror vi husdyr har det best?

Hvordan vurderer vi dyrevelferden til ulike dyr?

Hva slags holdninger har vi til ulv og sauedrap?

Hva slags holdninger har vi til bruk av forsøksdyr?

Benytter vi oss av forbrukermakten i forhold til dyrevelferd?

Hva spiser vi gjerne og hva unngår vi helst av kjøtt, fjærkre og fisk?

Hvilke årsaker oppgis for å unngå helt eller delvis henholdsvis kjøtt og fisk?

Hvem er vegetarianer?

Før presentasjon av resultatene, skisseres metoden og de viktigste bakgrunnsvariablene.

2 Metode

Denne rapporten bygger på en spørreskjemaundersøkelse basert på telefonintervjuer foretatt i perioden 7 – 17 oktober 2002. Til sammen 1000 personer over 18 år har deltatt i undersøkelsen, mens 872 personer ikke ønsket å delta. Dette gir en svarprosent på 53 prosent, som er vanlig for slike undersøkelser.

For at datamaterialet skal være mest mulig representativt, er utvalget trukket tilfeldig fra Telenors register over private telefonabonnementer i hele Norge. Deretter er resultatene som presenteres i denne rapporten vektet etter den reelle kjønns- og aldersfordelingen i befolkningen.

I enhver utvalgsundersøkelse vil det være feilmarginer. Jo større utvalg, jo mindre vil feilmarginene være. I denne undersøkelsen med et tilfeldig utvalg på 1000 og med et sannsynlighetsnivå på 95 prosent, vil feilmarginene varierer fra 1,9 prosentpoeng ved en 10/90-fordeling til 3,1 prosentpoeng ved en 50/50 fordeling. Ser vi på undergrupper på 500 respondenter, for eksempel for å studere kjønnsforskjeller, varierer tilsvarende feilmarginer fra 2,7 til 4,7 prosentpoeng.

Intervjuarbeidet er gjennomført av Opinion A/S, som har benyttet Computer Assisted Telephone Interviewing (CATI). Dette innebærer at intervjueren får spørsmålene direkte opp på dataskjerm og leser opp spørsmålene for respondenten. Svarene legges inn ved at intervjueren markerer riktig svaralternativ.

2.1 Spørreskjemaet

Telefonintervjuene tok rundt et kvarter, og inneholdt kun spørsmål for Dyrevelferdundersøkelsen. Det er lagt vekt på at ikke spørsmålsformuleringene skal påvirke senere svar i intervjuet. Intervjuet starter med noen enkle generelle oversiktsspørsmål knyttet til dyr i norsk landbruk (som vist i figur 3-6) for å kople respondenten opp mot temaet. Deretter stilles konkrete spørsmål om hva han eller hun gjerne spiser versus unngår av kjøtt, fisk og kylling (som vist i figur 3-14), og eventuelt hvorfor de unngår kjøtt og fisk (som vist i figur 3-17 & 3-18). Så blir respondentene bedt om å vurdere dyrevelferden til 12 forskjellige dyr (som vist i figur 3-7). Deretter følger en rekke ulike påstander knyttet til dyrevelferd (måler bekymringsnivå, holdninger til dyreforsøk, ulv og sau, forbrukermakt, mm). I skjemaet har vi også tatt med ti fakta-spørsmål, der respondenten har mulighet for å svare feil. Dette blir de gjort oppmerksomme på, og etter at de har svart, får de oppgitt riktig svar. "Kunnskapstesten" fungerte dermed som en type opplysning pr. survey, samtidig som spørsmålsbatteriet fungerer som et kunnskapsmål (som vist i figur 3-1). For at disse opplysningene ikke skulle påvirke svarene, ble kunnskapsspørsmålet stilt nesten helt til slutt i skjemaet, kun fulgt av personlige bakgrunnsopplysninger.

2.2 Analyse

I denne rapporten presenteres en i hovedsak deskriptiv analyse av folks forhold til dyrevelferd. De fleste resultatene presenteres i figurer. Gjennom bruk av figurer kan vi presentere svært mange data samtidig, og det er lettere for både leser og forsker å se mønstre i materialet. Først vises svarfordelingen (vektet) i hele utvalget for temavise grupperinger av variable. Ofte konstrueres deretter en indeks knyttet til hvert tema. For eksempel adderes resultatene i kunnskapstestens ti spørsmål til én indeks. Denne gir da et forsøksvis mål på den enkelte respondents kunnskapsnivå knyttet til dyrevelferd. Indeksen benyttes deretter for å vise forskjeller mellom grupper, for eksempel i kunnskapsnivå knyttet til dyrevelferd mellom kvinner og menn, yngre og eldre, etc.

Den bivariante sammenligningen mellom grupper suppleres av regresjonsanalyser presentert i tabellvedlegget, der de uavhengige variablene er kjønn, alder (over og under 30 år), sosial status (Dummy 1: Ikke-rik akademiker, dummy 2: rik akademiker, dummy 3: rik ikke-akademiker, der sammenligningsgrunnlaget er de med lavere inntekt enn 300.000² og uten høyere utdanning), erfaring fra gårdsliv, samt bosted (Oslo & Akershus mot resten).

2.3 Bakgrunnsvariable

Følgende bakgrunnsvariable inngår i den kommende analysen. I regresjonsanalysene er ”spesielt opptatt av dyr, samt vegetarianisme utelatt, og inntektsnivå og utdanningsnivå er slått sammen til én statusvariabel (se note 2):

² Fordi inntekt og utdanning delvis henger sammen, har vi i regresjonsanalysene konstruert en felles statusvariabel (tre dummy-variable) bestemt av henholdsvis økonomisk kapital (tjener minst 300.000) og kulturell kapital (høyere utdanning). I regresjonen kan vi da undersøke om det primært er utdanningssiden eller inntektssiden som er utslagsgivende for forskjeller i den avhengige variabelen. Som det framgår av tabell 2-1 er det mange som ikke har oppgitt inntekt (21%). I regresjonsanalysen inngår de som ikke har besvart inntekt, sammen med de uten høyere utdanning og uten høy inntekt, som sammenligningsgrunnlag i forhold til ”kun akademiker”, ”rik og akademiker”, ”kun rik”.

Tabell 2-1: Bakgrunnsvariable. Vektete fordelinger (N=1000)

Kvinner	51
Menn	49
Under 30 år	23
30 - 44 år	29
45 - 60 år	23
Over 60 år	26
Høyere utdanning (høyere / lavere grad)	42
Minst ett år universitetet/høgskole	7
Lavere utdanning	50
Høy inntekt (500.000 og over)	8
Middels inntekt (250 – 499)	39
Lav inntekt (under 250.000)	32
Ubesvart	21
Ikke-rik akademiker	21
Rik akademiker (over 300.000)	22
Rik (over 300.000) ikke-akademiker	13
Ikke-rik (mindre enn 300.000) akademiker	24
Ubesvart lønn	21
Bor/har bodd på gård	42
Har ikke bodd på gård	58
Oslo & Akershus	22
Resten av landet	78
Helt eller delvis vegetarianer	4
Kjøtteter	93
Spesielt opptatt av dyr	36
Resten	64

Vi måtte korrigere én av bakgrunnsvariablene. "Vegetarianer" er et vidt og lite distinkt begrep, og enda videre blir det når vi også inkluderer "delvis vegetarianer". På direkte spørsmål var det 7 prosent som sa de var "helt eller delvis vegetarianer". Dette er en sjeldent sterk økning i forhold til tidligere tilsvarende undersøkelser, der andelen ble beregnet til 2,5 prosent i 1999 og 4 prosent i 2001 (Berg 2001), men fortsatt lavt i forhold til hva vi finner i England og Belgia (Berg 2000). I analysen gikk det imidlertid fram at en god del av de som oppga å være "helt eller delvis vegetarianer" samtidig svarte at de "gjerne spiser" enten storfekjøtt og/eller svin og/eller lam. Dette kan bety at de enten ikke visste hva det innebærer å være vegetarianer, eller de har svart feil. Spørsmålet om vegetarianisme ble stilt helt til slutt i spørreskjemaet, etter både holdningsspørsmålene og kunnskapsspørsmålene, og det er godt mulig at en del, påvirket av intervjuet og i øyeblikkets refleksjon, i sjenerøsitetens navn kaller seg selv vegetarianer. I og med at vi har data om respondentenes matkonsum, kan vi imidlertid konstruere en mer spesifikt definert variabel. Når vi laget en ny variabel sank andelen betydelig. Den nye variabelen ble konstruert slik at de som overhodet ikke spiste verken svinekjøtt, lammekjøtt og storfekjøtt ble kategorisert som vegetarianere (1,5%), mens de som svarte at de overhode ikke spiser og/eller helst ikke spiser³ svinekjøtt, lammekjøtt eller storfekjøtt blir kategorisert som delvis vegetarianer (2,2%). De som "gjerne spiser" enten svinekjøtt,

³ Spørsmålsformuleringen: Jeg vil nå at du skal si meg om du gjerne spiser, ikke så gjerne spiser, eller helt unngår følgende typer mat. Først, vanlig svinekjøtt, spiser du gjerne, ikke så gjerne eller unngår du helt svinekjøtt?

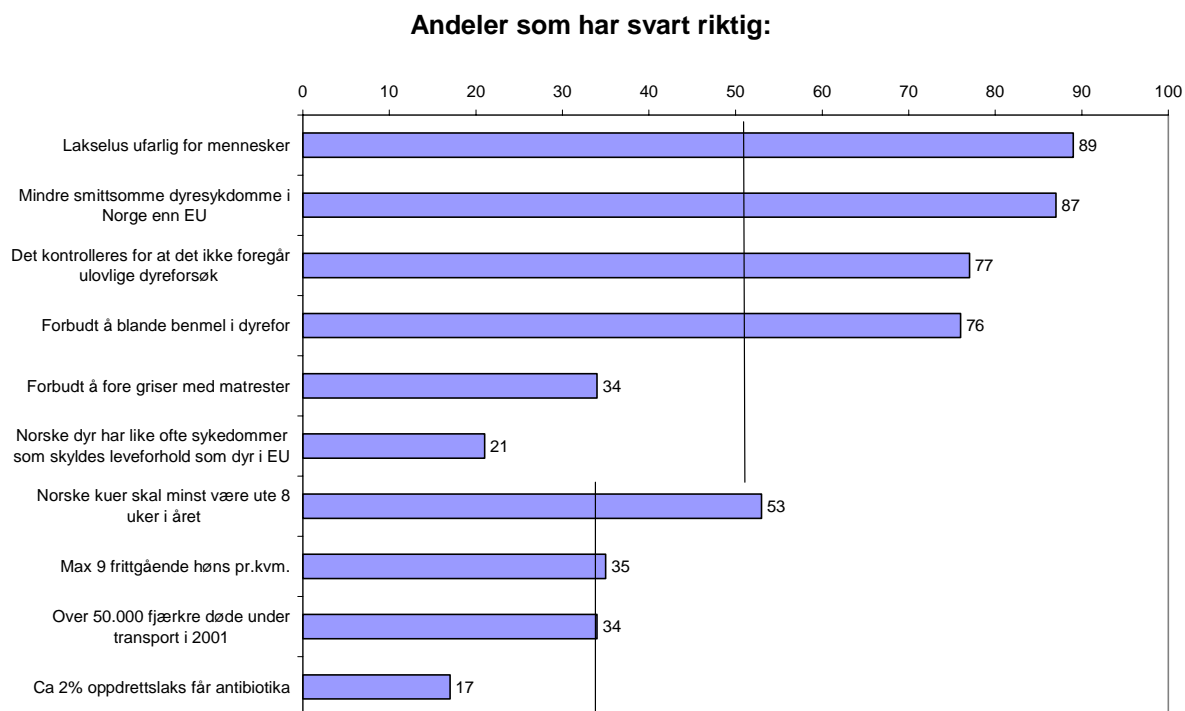
lammekjøtt eller storfekjøtt er kategorisert som kjøtteter, selv om de ikke spiser de to andre kjøttslagene.

3 Resultater

3.1 Hva vet folk om dyrevelferd i Norge?

Begrepet "dyrevelferd" omfatter dyrehelse og dyrevern for både kjeledyr, husdyr og ville dyr, samt for fisk i oppdrett og villfisk. I en forsøksvis måling av folks kunnskapsnivå knyttet til dyrevelferd, fokuseres dyr for matproduksjon. Respondentene ble bedt om å svare på følgende spørsmål, og for hvert svar fikk de etterpå oppgitt riktig svar (som vist i figur 3-1):

- a) Tror du det er forbudt i Norge å fore griser med matrester?
- b) Tror du det er tillatt i Norge å blande benmel fra storfe i dyrefor?
- c) Tror du lakselus er farlig for mennesker?
- d) Tror du gårdsdyr i Norge, like ofte som dyr i EU, har hatt smittsomme dyresykdommer det siste året?
- e) Tror du gårdsdyr i Norge, like ofte som dyr i EU, har sykdommer som skyldes forholdene de lever under?
- f) Tror du det kontrolleres at det ikke blir gjort ulovlige dyreforsøk i Norge?
- g) Hvor mange fjørfe tror du døde under transport til slakteriet i 2001: over 1000, over 25000 eller over 50.000?
- h) Hvor mange uker pr. år tror du det er påbudt at kuer skal få være ute på beite; ingen uker, 8 uker eller 12 uker?
- i) Hvor mange høns tror du er tillatt pr. kvadratmeter for frittgående høns (i Norge); Maks 1, Maks 4 eller Maks 9?
- j) Hvor mange prosent av oppdrettslaksen tror du blir behandlet med antibiotika, 2 prosent, 20 prosent eller 40 prosent?

Figur 3-1: Kunnskapstest. Andeler som har svart riktig på spørsmål om dyrevelferd. Prosent, vektet på kjønn, alder og region. N=1000

I figur 3-1 er spørsmålene rangert etter hvor mange som hadde riktig svar. De seks første er basert på ja-nei spørsmål, de fire siste på valg mellom tre gitte alternativer. Når majoriteten svarer riktig på de fire første spørsmålene vist i figuren behøver imidlertid ikke dette bety at majoriteten kunne det riktige svaret. På ja-nei spørsmålene, ville omtrent 50 prosent svart riktig hvis ingen visste hva svaret var, og alle tippet tilfeldig. Tilsvarende ville en tredjedel svart riktig hvis alle tippet tilfeldig på spørsmålene med tre svaralternativer. Fordi vi ikke vet hvor mange som tipper og hvor mange som "vet" svaret, og at dette kan variere fra spørsmål til spørsmål, må resultatene tolkes med varsomhet. Vi kan imidlertid slå fast at folk langt oftere har en oppfatning om at lakselus ganske riktig er ufarlig for mennesker, enn at norske gårdstyr like ofte har sykdommer som skyldes leveforhold som det dyr i EU har. Dette siste kan tyde på en klar overvurdering av husdyrs levekår i Norge sammenlignet med husdyr i EU.

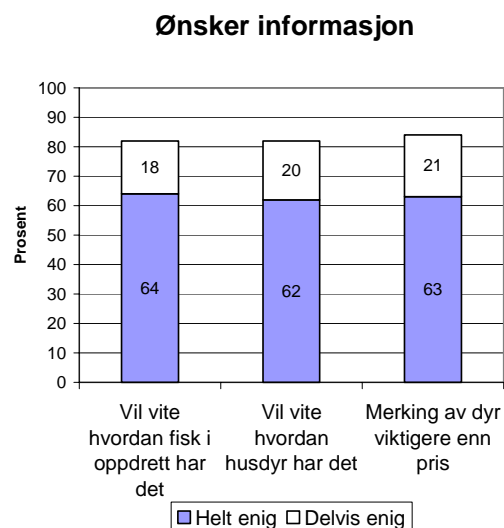
På de fire siste spørsmålene er det flere som har svart riktig at norske kuer skal være ute på beite minst 8 uker i året, enn om svarene var avgitt tilfeldig. Spørsmålet om oppdrettslaks og antibiotika, tyder imidlertid på at de fleste antar at oppdrettslaks får mer antibiotika enn det som er tilfellet.

Tyder resultatene på et høyt eller lavt kunnskapsnivå knyttet til dyrevelferd i Norge? På fem av spørsmålene var det flere som svarte riktig enn hva vi ville fått dersom svarene var basert på tilfeldig tipping, på tre var det færre som svarte riktig enn hva vi ville fått dersom svarene var basert på tilfeldig tipping, og på to spørsmål er andelen som har svart riktig omtrent som om alle hadde tippet tilfeldig. Jeg tror vi kan slå fast at *kunnskapsnivået ikke er spesielt imponerende*.

3.2 Ønsker vi informasjon om hvordan dyr har det, eller vil vi helst ikke vite?

Jeg går ut ifra at alle vil foretrekke å spise kjøtt fra dyr som har hatt det godt mens de levde. Ikke bare fordi en glad laks smaker bedre enn en stresset laks, men fordi dette dypest sett er et etisk spørsmål som vanskelig lar seg bortforklare moralsk. Likevel, krav til produktivitet og forbrukernes ønsker om billig mat, vil som Skjelkvåle (1993) har påpekt, kunne gå på bekostning av det antatt grunnleggende ønske om at dyr skal ha det bra.

Bjørkum & Lien (2001) finner at den store majoriteten, over 80 prosent, mener at dyr kan føle smerte på lik linje med mennesker. Er det slik at forbrukerne har en fornemmelse av at dyr kanskje ikke alltid har det like godt som man ideelt sett kunne ønske, og at de helst ikke vil bli minnet om dette? Eller vil forbrukerne ha klar informasjon om hvordan dyr i norsk husdyrhold har det? I undersøkelsen ble respondentene bedt om å ta stilling til utsagnene: ”Jeg vil helst ikke vite hvordan dyr for kjøttproduksjon lever og har det” og ”Jeg vil helst ikke vite hvordan fisk i oppdrettsanlegg lever og har det” og; ”Selv om kjøttet blir dyrere, er det viktig å merke storfe, svin og småfe slik at man kan spore et kjøttstykke tilbake til opprinnelsesgården”. I framstillingen i figur 3-2 er alle utsagnene snudd til å bli positive:

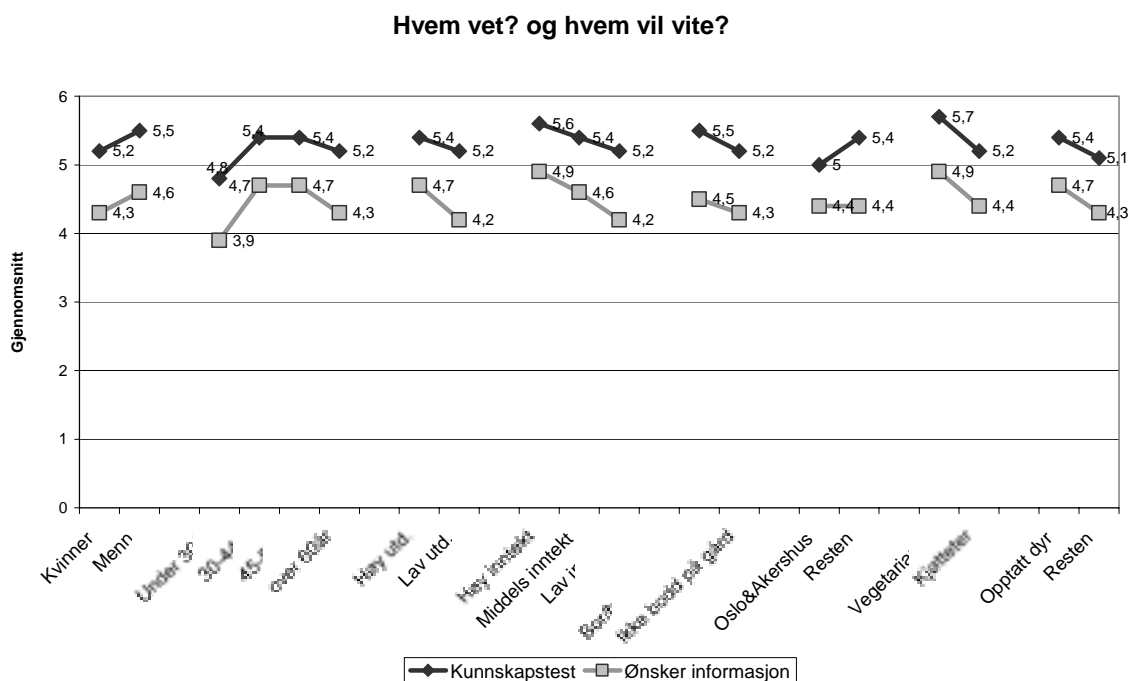

Figur 3-2: Uttrykt ønske om informasjon om levekår i oppdrettsanlegg og for husdyr, samt ønske om merking av dyr/kjøtt på bekostning av pris. Prosent. Vektet for kjønn, alder og region. N=1000.

Våre antagelser om at mange ikke orker å forholde seg til hvordan dyr for kjøttproduksjon og fisk i oppdrett lever og har det, og derfor helst ikke vil vite noe om dette, slo ikke til. Bare et mindretall, under 20 prosent, svarer klart bekreftende at de helst ikke vil vite hvordan fisk og husdyr for matproduksjon har det. Hovedtendensen er klar: *Forbrukerne vil ha informasjon.* De aller fleste forbrukerne vil vite hvordan fisk i oppdrett og husdyr blir behandlet før de gjør sine valg. To tredjedeler gir klart uttrykk for ønske om mer informasjon. Hvorvidt negative opplysninger om husdyrenes velferd vil bidra til endrede innkjøpsrutiner, er imidlertid – som vi skal se i det følgende – svært usikkert.

3.3 Hvem vet mest og hvem vet minst?

Basert på de ti kunnskapsspørsmålene og de tre informasjonsspørsmålene har vi laget to indekser som gir et grovt mål som muliggjør sammenligning av ulike gruppers kunnskapsnivå på den ene siden og ønske om informasjon på den andre siden. Man kunne for eksempel tenke seg at folk som bor eller har vokst opp på gård med husdyr har en kjennskap til husdyr som også viser seg i større kunnskap. Og kanskje er det slik at eldre forbrukere, som vokste opp i et mindre urbanisert samfunn, har større kunnskaper om dyrevelferd enn de yngre? Er Oslo-folk spesielt ignorante? Er vegetarianer bedre informert enn andre? Gir det å være opptatt av dyr seg utslag i større kunnskap? Er det forskjell mellom kvinner og menn i ønske om informasjon om dyrevelferd? Betyr inntektsnivå og utdanningsnivå noe for henholdsvis ønske om informasjon og hvor høyt kunnskapsnivå de har?

Figur 3-3: Kunnskapstest-indeks (0-10) Ønske om informasjon-indeks (0-6). Vektet kjønn, alder og region. (N=1000) Se vedleggstabell 1a der indeksene danner avhengig variable i multippel regresjon.

Av ti mulig oppnåelige poeng på kunnskapstest skalaen, ligger gjennomsnittet på 5,3 poeng, mens indeksen over ønske om informasjon med maksimum verdi 6, viser et gjennomsnitt på 4,4 poeng. De to indeksene følger hverandre på en måte som kan gi inntrykk av at de som har høyest kunnskap er de som også har størst ønske om informasjon. Sammenhengen mellom det å ønske informasjon og det å skåre høyt på kunnskapstesten er langt fra total, men tendensen til at *de som vet vil vite mer* er signifikant tilstede (Pearson's $r = .12^{**}$).

Figur 3-3 viser at de yngre, slik vi forventet, viser lavere kunnskap, og også sjeldnere ønsker informasjon enn de eldre. Men hovedskillet går mellom den yngste aldersgruppen og resten. Mennene skårer litt høyere enn kvinnene både på kunnskap og ønske om informasjon.

Ressurser knyttet til utdanning og inntekt slår positivt ut på både kunnskapsnivå og ønske om informasjon. I multippel regresjonsanalyse (se vedleggstabell 1a) kan vi undersøke hva som har størst betydning. Vi finner da at det er utdanningsdimensjonen som har størst betydning.

Resultatene i figur 3-3 tyder videre på at de som bor på gård og de som ikke bor i Oslo & Akershus, skårer høyere på kunnskapstesten, men at bosted betyr mindre for ønske om informasjon.

Omtrent en tredjedel (36%) i utvalget beskriver seg selv som en person som er ”spesielt opptatt av hvordan dyr har det”⁴. Ikke uventet har denne gruppen bedre kunnskaper om dyrevelferd og de ønsker også oftere enn andre informasjon. Den lille selekterte gruppen av vegetarianere skårer høyest på vår kunnskapstest. De ligger også i øvre skikt blant de som ønsker informasjon.

Samlet kan vi si at vi særlig finner svak kunnskap om dyrevelferd blant de unge, blant kvinner, blant de uten høyere utdanning, blant de som bor i Oslo & Akershus og blant de som verken bor eller har bodd på gård. Samtidig viser resultatene at det ikke vil være enkelt å nå fram overfor målgruppen ”yngre kvinner” med informasjon, fordi yngre kvinner samtidig sjeldnere enn andre ønsker informasjon. Disse resultatene kan tolkes på flere måter. På den ene siden kan yngre kvinner oftere enn andre kort og godt være uinteresserte i dyrevelferd fordi det er helt andre ting som opptar dem, eller så kan dette resultatet skyldes at det bak svarene skjuler seg et ønske om å beskytte seg mot egen følsomhet; kanskje mange helst ikke vil vite hvordan dyr for kjøttproduksjon og fisk i oppdrett lever og har det, fordi de rett og slett ikke orker å forholde seg til at maten de spiser har vært dyr og fisk som kan ha hatt det vondt da de levde. Altså en slags ønsket fortrenning og fremmedgjøring for kjøtt.

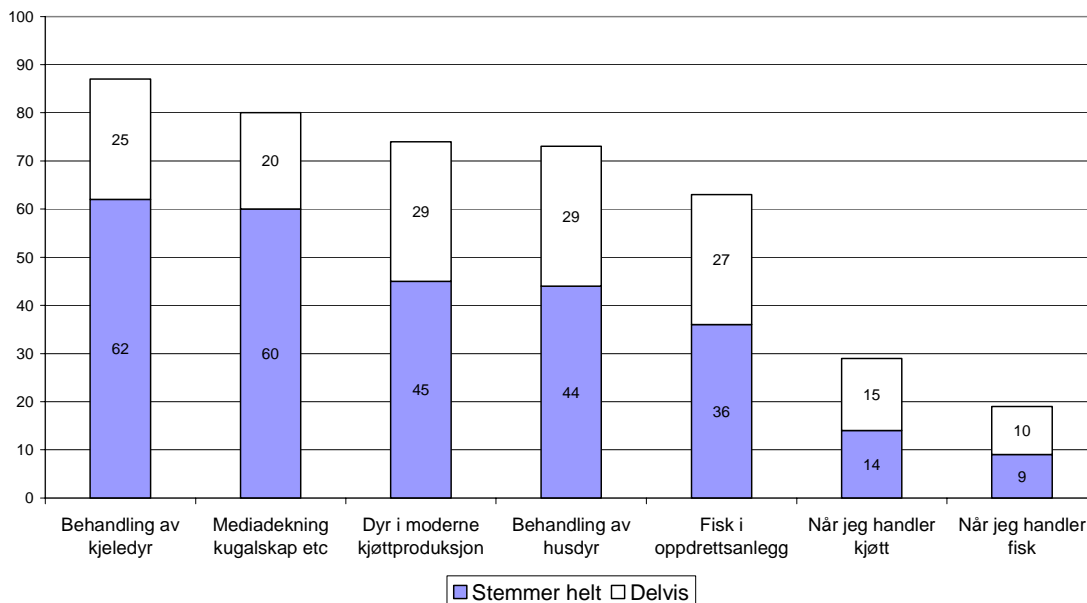
Imidlertid skal vi holde fast ved hovedfunnet: De fleste vil ha informasjon om dyrevelferden, og kunnskapsnivået knyttet til hvordan gårdsdyr har det er kanskje ikke spesielt imponerende.

3.4 Når bekymrer vi oss for dyrevelferden?

Gjennom undersøkelsen ønsket vi å danne oss et bilde av *hva* som får folk til å tenke på dyrenes ve og vel. Vi hadde en antagelse om at mange hadde et mer romantisk enn realistisk forhold til dyr på landet, altså at assosiasjonen lettere gikk til kua på melkesjokoladen enn til at gårdsdyr faktisk var til for matproduksjon. Vi ville også undersøke om vi fant tegn som tyder på at vi er mer opptatt av kjeledyrs ve og vel enn velferd blant husdyr, og enda mindre opptatt av velferd blant oppdrettsfisk. På et tidspunkt går dyr og fisk over til å bli mat, og vi hadde en antagelse om at dyrevelferd da helst er et ikke-tema. Som under selve måltidet, antok vi at dyrevelferd sjelden var tema i selve innkjøpssituasjonen. I figur 3-4 er resultatene ordnet etter hvor mange som gir uttrykk for å være bekymret:

⁴ Dette omfatter de som svarer at dette ”stemmer helt”. I tillegg svarer 47 prosent at dette stemmer delvis, mens bare 17 prosent svarer at det ”ikke stemmer” at de er en person som er spesielt opptatt av hvordan dyr har det.

Bekymret for hvordan dyr har det:

Figur 3-4: Andeler som har svart positivt på påstandene (stemmer ikke = utelatt): Jeg er bekymret over hvordan enkelte behandler *kjeledyrene* sine.” ”Når jeg leser eller ser innslag på TV om *kugalskap* og munn og klovsyke blir jeg bekymret for hvordan dyrene har det.” ”Når jeg ser eller hører om *dyr i moderne kjøttproduksjon* blir jeg bekymret for hvordan dyrene har det.” ”Jeg er bekymret over hvordan enkelte *bønder behandler dyra* sine.” ”Jeg er bekymret over hvordan *fisk i oppdrettsanlegg* har det.” ”Når jeg *handler kjøtt* tenker jeg på hvordan dyret har hatt det.” ”Når jeg *handler fisk* tenker jeg på hvordan fisken har hatt det.” Prosent . Vektet for kjønn, alder og region. (N=1000).

Ikke uventet er det svært mange som tenker dyrevelferd når de blir minnet om dette ved sterke scener knyttet til dyrehelse på TV eller i media ellers. Og i motsatt ende finner vi som forventet at dyrevelferd sjelden er tema i selve innkjøpssituasjonen. Et klart mindretall sier at de tenker på hvordan dyret har hatt det når de handler kjøtt, og enda færre tenker på hvordan fisken har hatt det når de handler fisk.

Vi hadde en antagelse om at en del forbrukere hadde et romantisk forhold til dyr på landet, og ofte ikke koblet gårdsdyr til dyr for matproduksjon, og stilte derfor to spørsmål knyttet til gårdsdyr⁵. Vår antagelse slo feil, resultatene tyder på at *folk flest ser på gårdsdyr og dyr for kjøttproduksjon som to sider av samme sak* (Pearson's $r = .43$). Denne realismen er i overensstemmelse med resultatene presentert i figur 3-2, folk vil ha informasjon om hvordan dyrene for matproduksjon reelt sett har det.

Vi hadde også en antagelse om at flere er opptatt av – og dermed mer bekymret for - kjeledyr enn av gårdsdyr. Resultatene støtter en slik oppfatning: Mens nesten to tredjedeler (62%) gir klart uttrykk for at de bekymrer seg for hvordan enkelte behandler kjeledyrene sine, er det i underkant av halvparten (45%) som gir klart uttrykk for at de er bekymret for hvordan bønder behandler gårdsdyrene sine, og enda færre, noe over en tredjedel (36%), sier de bekymrer seg for hvordan fisk i oppdrettsanlegg har det. Tar vi med de som har svart at de er delvis enige, blir bekymringsnivået, slik det framgår i figur 3-4 svært høyt. På direkte spørsmål er altså svært mange bekymret for dyrevelferden. Bjørkum & Lien (2001:48) ba sine respondenter ta stilling til utsagnet: ”Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt fra dyr som har blitt behandlet godt mens de levde. De finner en klar reduksjon i tillit fra 1997 til 2001, da resultatet kan tolkes til et like høyt bekymringsnivå som vi finner i figur 3-4.

⁵ Den generelle påstanden knyttet til hvordan bøndene behandler dyra sine kom først. Det var to påstander for påstanden knyttet til dyr i kjøttproduksjon.

En annen, mer nøytral, måte å måle engasjement for dyr, er kort og godt å spørre respondene om de ser på seg selv som en person som er ”spesielt opptatt av dyr”. I tillegg har vi også stilt spørsmål om de er ”glad i dyr”. Hvor mange er både glad i og spesielt opptatt av dyr? Ved å krysse de to påstandene får vi følgende fordeling:

Tabell 3-1: Engasjement i dyr basert på kryssning av de to utsagnene; ”Jeg er *ikke* særlig glad i dyr” og ”Jeg er en person som er *spesielt* opptatt av hvordan dyr har det”. Prosent. Vektet på kjønn, alder og region. (N=1000)

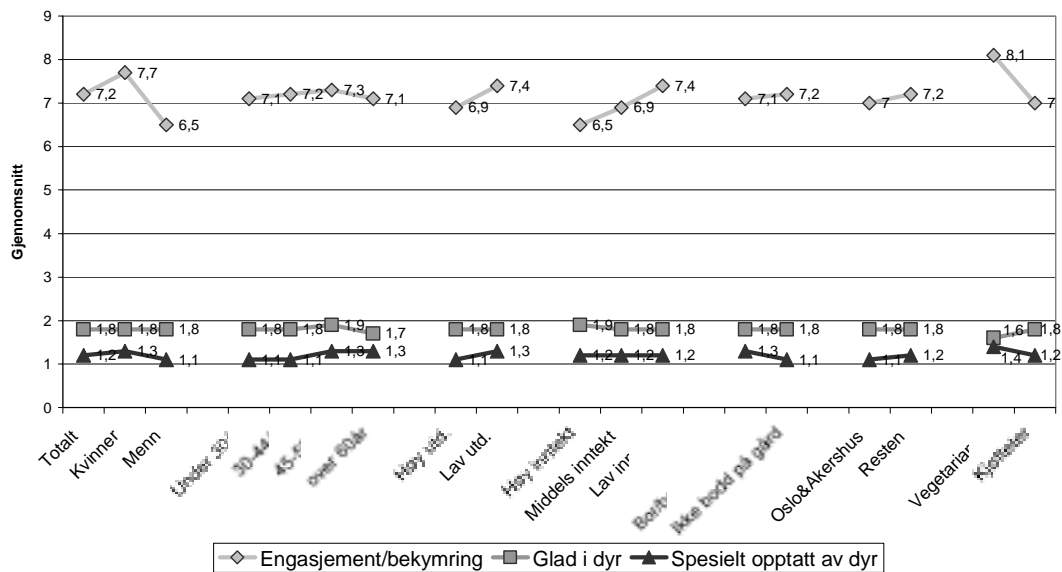
Glad i dyr og spesielt opptatt av dyr	34
Glad i dyr, men ikke spesielt opptatt av dyr	52
Verken glad i dyr eller spesielt opptatt av dyr	12
Ikke glad i dyr, men spesielt opptatt av dyr	3
Sum	100

En stor majoritet (86%) gir uttrykk for at de er glade i dyr, mens langt færre (37%) ser på seg selv som en person som er spesielt opptatt av dyr. En tredjedel er både spesielt opptatt av og glade i dyr. Omtrent halvparten er glade i dyr, men de vil likevel ikke beskrive seg selv som spesielt opptatt av dyr. Tre prosent gir uttrykk for å ha et rent profesjonelt forhold til dyr, de er spesielt opptatt av dyr, men likevel ikke så glade i dyr. Omtrent en av ti (12%) sier de verken er glade i dyr eller spesielt opptatt av dyr.

3.5 Hvem er mest engasjert og hvem er minst engasjert?

For å kartlegge engasjement – målt gjennom bekymringsnivå – har vi konstruert en indeks på bakgrunn av variablene presentert i figur 3-4. Foreløpig har analysen vist at *mange har et realistisk forhold til gårdsdyr, uventet mange vil ha informasjon om hvordan dyr for matproduksjon har det, samtidig som vi ser at bekymringsnivået for dyrs velferd er høyt*. I neste figur skal vi undersøke om det er spesielle grupper som utmerker seg ved å være spesielt dyrekjære og engasjerte i dyrs velferd.

Hvem er engasjert? Og hvem er glad i dyr?

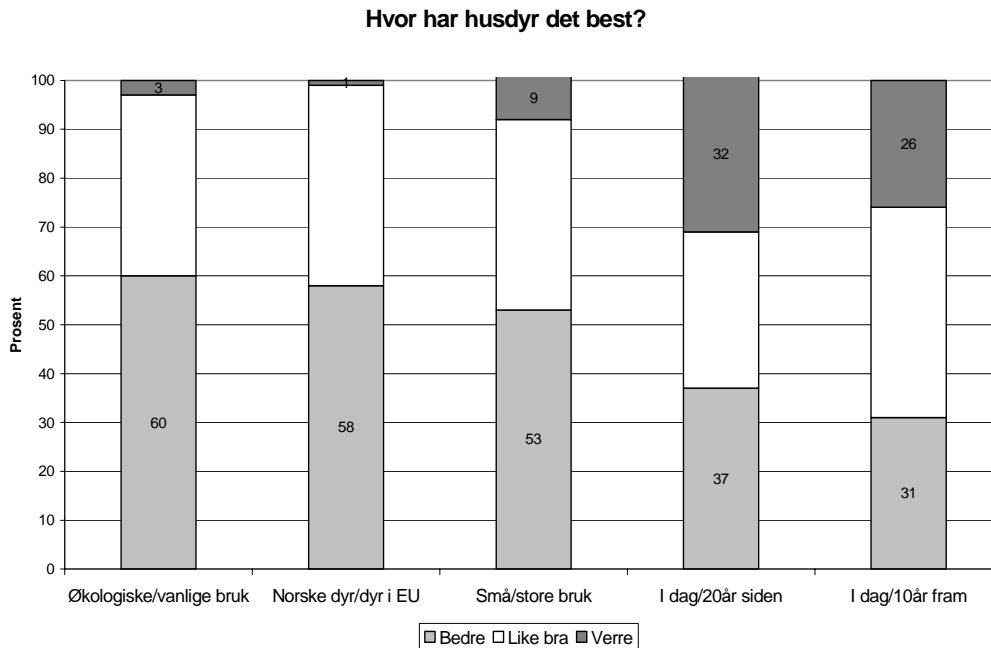
Figur 3-5: Gjennomsnittsskår for ulike grupperinger basert på utsagnene: ”Jeg er ikke spesielt glad i dyr” (i figuren omregnet til å bli positiv) (0-2) ”Jeg er en person som er spesielt opptatt av hvordan dyr har det” (0-2). Samt engasjement-index (0-14) basert på variablene vist i figur 3-4. Resultatene er vektet for kjønn, alder og region. (N=790-1000) Se vedleggstabell 1a der bekymrings-indeksen danner avhengig variabel i multippel regresjon.

Vi så i tabell 3-1, at de fleste er glade i dyr. I følge figur 3-5 kan vi ikke peke ut spesielle grupper som (enda) oftere enn andre er glade i dyr. I multippel regresjonsanalyse gir ingen av bakgrunnsvariablene signifikante utslag. Det å være spesielt opptatt av dyr, er imidlertid ikke like utbredt i alle grupper. Multippel regresjon viser at det å være spesielt opptatt av hvordan dyr har det oftere gjelder kvinner enn menn, oftere de over tretti enn de under tretti, oftere de uten høyere utdanning enn de med, og noe oftere de som bor på gård enn de som verken bor eller har bodd på gård. Som det framgår av figur 3-5 er bekymringsnivået spesielt høyt blant vegetarianere. I multippel regresjon (hvorvidt man er vegetarianer eller ikke er utelatt), er det kun kjønn som viser signifikant resultat på bekymrings-indeksen; menn er signifikant mindre bekymret for hvordan dyr har det enn kvinner.

Ser vi figur 3-5 i sammenheng med figur 3-3, ser vi at kvinner i mindre grad enn menn ønsker informasjon om dyrevelferd, samtidig som de er mer bekymret for dyrevelferden enn det menn er. Kan dette skyldes at flere kvinner enn menn ikke ønsker informasjon fordi de vil beskytte seg mot egen følsomhet? Dette kommer vi tilbake til.

3.6 Hvor tror vi husdyr har det best?

I følge kunnskapstesten presentert i figur 3-1, er folk veldig ofte klar over at norske dyr sjeldnere enn dyr i EU har hatt smittsomme dyresykdommer, men de er sjeldnere klar over at norske husdyr faktisk like ofte som dyr i EU har dyresykdommer som skyldes levekårene. Resultatene i kunnskapstesten tyder på at mange overvurderer dyrevelferden i Norge sett i forhold til dyrevelferden i EU. I neste figur skal vi se hvor, når og på hva slags bruk, folk flest mener at dyr har det best, og helt konkret hvorvidt vi tror at husdyr i Norge har det bedre enn husdyr i EU:

Figur 3-6: Dyrevelferd før og nå, her og der. Prosent. Resultatene er vektet for kjønn, alder og region. (N=1000)

Figur 3-6 viser at vi har større tiltro til dyrevelferden på økologiske bruk enn på vanlige bruk. Mens bare tre prosent tror dyr på vanlige bruk har det best, er omtrent 60 prosent som tror dyr på økologiske bruk har det best.

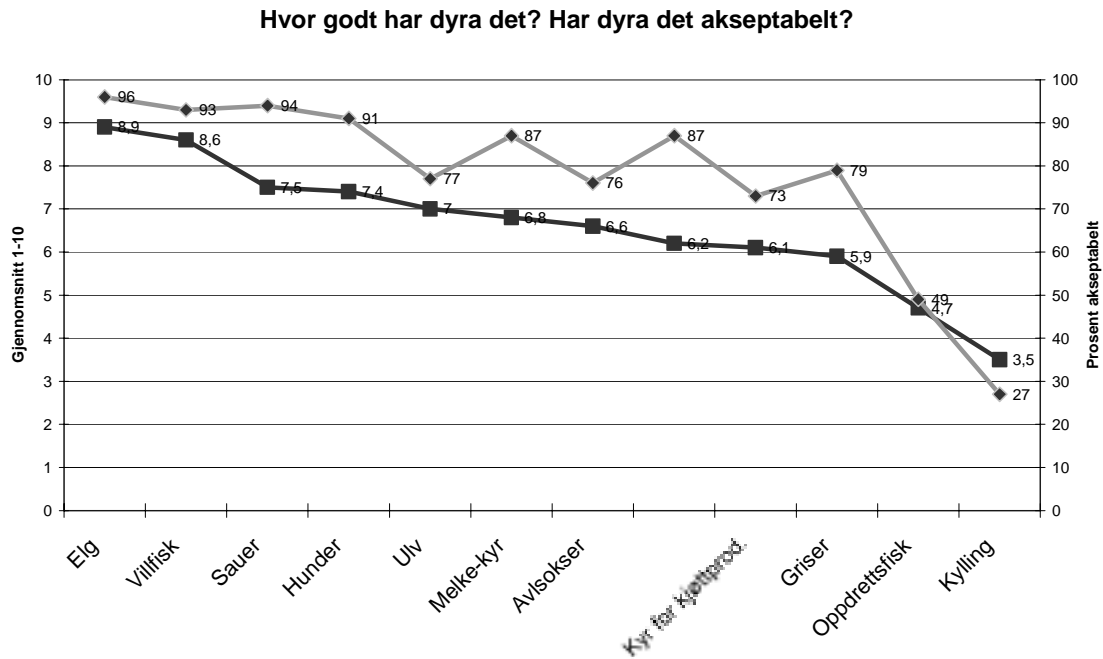
Folk flest tror også, i overensstemmelse med resultatene i kunnskapstesten, at dyr i Norge, på tross av klimaet som gjør det umulig å være ute store deler av året, har det bedre enn husdyr i EU. Bare én prosent tror at husdyr i Norge har det dårligere enn husdyr i EU, mens omtrent 60 prosent tror dyr i norsk landbruk har det best. Resultatene i figur 3-6 viser ganske riktig at bare 9 prosent mener dyr på store bruk har det best, mens omtrent halvparten mener at dyr på små bruk har det best.

Respondentene ble også spurt om de trodde kjøtt fra norsk landbruk vanligvis er *sunnere* enn kjøtt fra EU. Hele 56 prosent tror kjøtt fra norsk landbruk er sunnest, mens bare 3 prosent mener kjøtt fra EU er sunnest. Vi finner en svært høy sammenheng ($r = .41^{**}$) mellom vurdering av dyrevelferd og hvor sunt kjøttet er i henholdsvis Norge og EU, noe som tyder på at forbrukerne inkluderer antatt dyrevelferd i sin vurdering av kjøttets sunnhetsgehalt (se vedleggstabell 2).

Folk er mer delt i synet på om utviklingen har ført til at dyr har det bedre eller verre i dag enn for tyve år siden, og hvordan man ser på framtiden. Det er altså ikke slik at vurdering av dyrevelferden i Norge preges av blandingen av nostalgi og framtidspessimisme. Likevel, de samlede resultatene avspeiler likevel en viss grad av effektivitetsskepsis; *vi tror dyr har det best på økologiske bruk og på små bruk, og at husdyr i Norge har det bedre enn i EU.*

3.7 Hvordan vurderer vi dyrevelferden for ulike dyr?

Et sentralt spørsmål i denne studien er hvordan folk konkret oppfatter dyrevelferden i Norge. Er vi fornøyd med hvordan dyrene har det? Vurderer vi velferden til kjeledyr, villdyr og husdyr forskjellig? Skiller vi mellom velferden til ulike husdyr? Mener vi at fisk kan ha det vondt? Og vil dette eventuelt vise seg i at vi vurderer velferden blant oppdrettsfisk lavere enn velferden blant villfisk? Igjen skal vi teste ut om folk har et romantisk eller realistisk bilde av husdyr: Skiller folk mellom hvordan kyr generelt har det og hvordan kyr for kjøttproduksjon og melkekyr har det?

Figur 3-7: Hvor godt har dyra det på en skala fra 1 – 10? Gjennomsnittskår (Venstre Y-akse). Mener du dyr i Norge pr i dag har det akseptabelt eller ikke akseptabelt? Prosent (Høyere Y-akse). Vektet på kjønn, alder og region. N=937-983, N=1000.

Figur 3-7 viser samtidig andelen som svarer at de mener at dyra har det akseptabelt (øverste linje, høyere akse) og hvor høyt dyrevelferden til enkeltdyr vurderes på en skala fra 1 til 10 (nederste linje, venstre akse). De to målemetodene gir tilnærmet samme bilde. Vi ser for det første at det er store forskjeller i vår vurdering av dyrevelferden for forskjellige dyr. Hovedmønsteret er som vi hadde forventet; vi mener villdyr – her representert med elg og villfisk – har det bedre enn kjeledyr – her representert med hund, som har det bedre enn husdyr. Men det er uregelmessigheter knyttet til sau og ulv. Sauen har det – ifølge respondentenes vurderinger – nesten like bra som villdyr, og faktisk bedre enn ulven. Nesten alle mener at sauen har det akseptabelt (94%), mens ”bare” 77 prosent mener ulven har det akseptabelt.

Å være skogens konge eller en vill og fri laks, blir av de fleste sett på som et godt liv. I motsatt ende finner vi dyr i høyindustrialisert matproduksjon: kylling og oppdrettsfisk. Bare 27 prosent mener at kyllingers levekår er akseptabelt. Majoriteten, hele 70 prosent, mener faktisk at kyllinger har det ikke-akseptabelt. Omtrent halvparten mener at oppdrettsfisk har det akseptabelt, 45 prosent ikke-akseptabelt. Dyrevelferden blant resten av dyrene blir vurdert som akseptabel av majoriteten av respondentene.

Vi har tatt med ulike typer av kyr. Vi gjenfinner det vi tidligere har sett, resultatene tyder på at vi er bevisste på at husdyr er dyr for matproduksjon, med andre ord at ”kyr” ikke har det bedre enn ”kyr for kjøttproduksjon” og ”melkekyr”. Levekårene til melke-kyr vurderes som bedre enn levekårene for kyr for kjøttproduksjon: Mens 87 prosent mener melke-kyr har det bra, er det ”bare” 73 prosent som mener dyr for kjøttproduksjon har det bra.

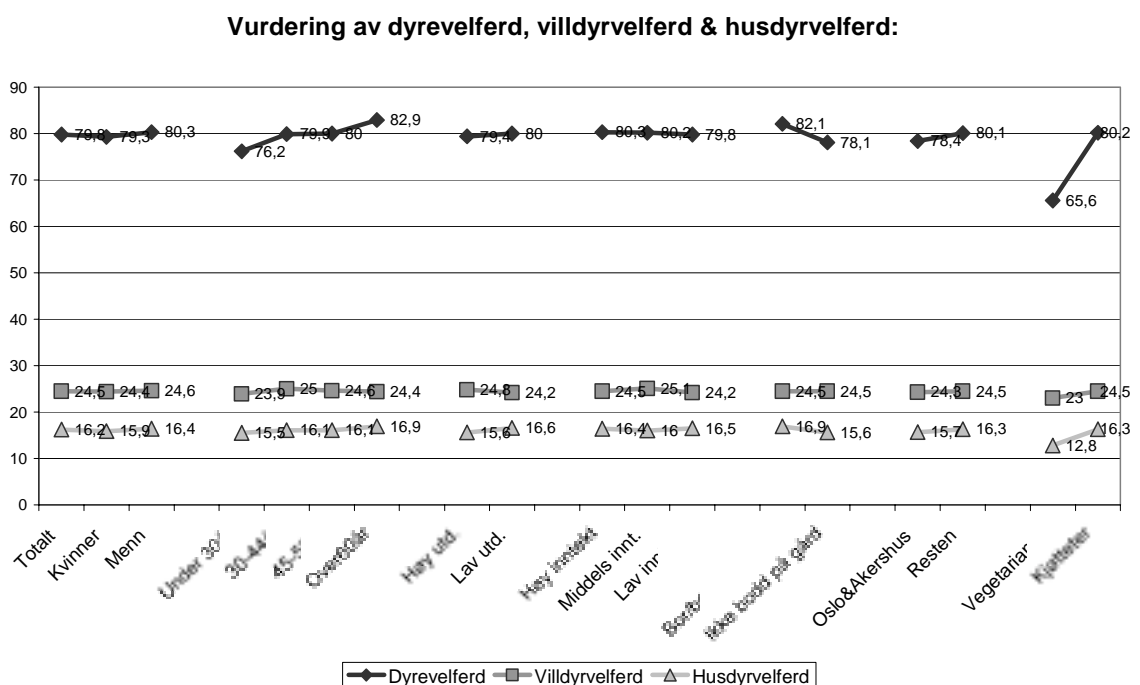
Avlsokser er verdifulle og blir i Norge tatt spesielt godt vare på, med forsikringstiltak og spesialforpleining. Likevel var det ”bare” to tredjedeler som mente avlsoksene hadde det bra. En lansert forklaring har vært at avlsoksen i moderne landbruk er frarøvet sitt eget seksualliv.

Kyrs levekår blir i hovedsak vurdert som bedre enn grisers levekår, men det er likevel flere som mener grisen har det akseptabelt enn at kyr for kjøttproduksjon og avlsokser har det akseptabelt.

3.8 Hvem er mest kritiske til dyrevelferden?

I det følgende skal vi undersøke i hvilke grupper vi finner de som er mest kritiske til dyrevelferden. Dersom det er slik at det er de mest bekymrede, slik det er målt i figur 3-5, som også er mest kritiske til dyrevelferden, vil vi finne at kvinner vurderer dyrevelferden som dårligere enn menn, at vegetarianere er spesielt kritiske, mens de som har erfaring med gårdsliv og dyrehold er mest positive.

Figur 3-8 viser ulike gruppers vurdering av henholdsvis villdyr (elg, villfisk, ulv) og husdyr (kyr, gris, kylling), samt vurdering av husdyrvelferd generelt, der vurderinger av alle de 12 dyrene er inkludert i indeksen:

Figur 3-8: Ulike gruppers vurdering av dyrevelferd. Indeks over dyrevelferd generelt (12-120), Indeks over villdyrvelferd (3-30), Indeks over husdyrvelferd (3-30). Gjennomsnittskår. Vektet på kjønn, alder og region. N= 940-958. Se vedleggstabell 1a der indeksene danner avhengig variable i multipl regressjon.

Bortsett fra for den eksklusive lille gruppen av vegetarianere, er det forbausende liten forskjell gruppene imellom i hvor høyt eller lavt de vurderer dyrevelferden.

Indeksen som måler husdyrevelferden og villdyrevelferden har samme skala, slik at de kan sammenlignes. Vi ser med en gang, som vi allerede har sett i forrige figur, at vi tror det er bedre å leve som villdyr enn som husdyr. Figur 3-8 gir ikke inntrykk av at det er spesielle grupper som er mer kritiske enn andre til hvordan villdyr i Norge har det. De fleste er, som vi allerede vet, positive. Multipel regresjon (se vedleggstabell 1a) viser at gruppen med både høy inntekt og høy utdanning er enda litt mer positive enn andre.

I følge figur 3-8 er det særlig vegetarianere som vurderer den samlede dyrevelferden lavere enn andre. I gjennomsnitt plasserer de alle de tolv dyrene litt mer enn ett poeng lavere på 1-10-skalaen enn resten av utvalget. Den multiple analysen (vedleggstabell 1a) viser at de yngre er mer skeptiske enn de eldre, og at de som bor eller har bodd på gård, altså de med kjennskap til gårdsdrift med dyr, er mer positive til dyrevelferden enn andre, mens akademikere på sin side vurderer husdyrs velferd lavere enn andre. Vi finner ingen signifikante kjønnsforskjeller i vurdering av dyrs velferdsnivå, uansett om vi ser på alle dyra under ett, kun husdyr eller kun villdyr.

Det at kvinner ser ut til å bekymre seg mer enn menn (figur 3-3 - 3-5), ser altså ikke ut til å skyldes at de vurderer dyrevelferden som dårligere enn det menn gjør.

3.9 Holdninger til ulv og dyreforsøk

Figur 3-7 viste at ulven ikke skårer like høyt som de andre villdyrene i vårt spørsmålsbatteri. Og det var flere som mente at ulven enn sauen ikke hadde det akseptabelt. Ulv og sau har vært fokusert i media, ofte illustrert ved at bønder og naturvernere fra storbyen står mot hverandre. Mens bonde Tore Stubberud skriver kronikker om en bondes avmaktsfølelse overfor ulvetrusselen, forsvarer Steinar Lem ulven og argumenterer med at Norge har færre rovdyr i forhold til areal enn nesten alle andre europeiske land med ulv, bjørn og gaupe (Lem 2002) Dyrevernalliansen (2002) hevder at offentlige tilskuddsordninger bidrar til uforsvarlig sauehold. Hvert år innberettes omtrent 30.000 rovdyrdrepte sau. Her spør vi: støtter folk flest bonden eller ulven? Mer presist spør vi; bør ulven fjernes eller bør bonden passe bedre på sauene sine? Respondentene har tatt stilling til to utsagn, som krysses i tabell 3-2:

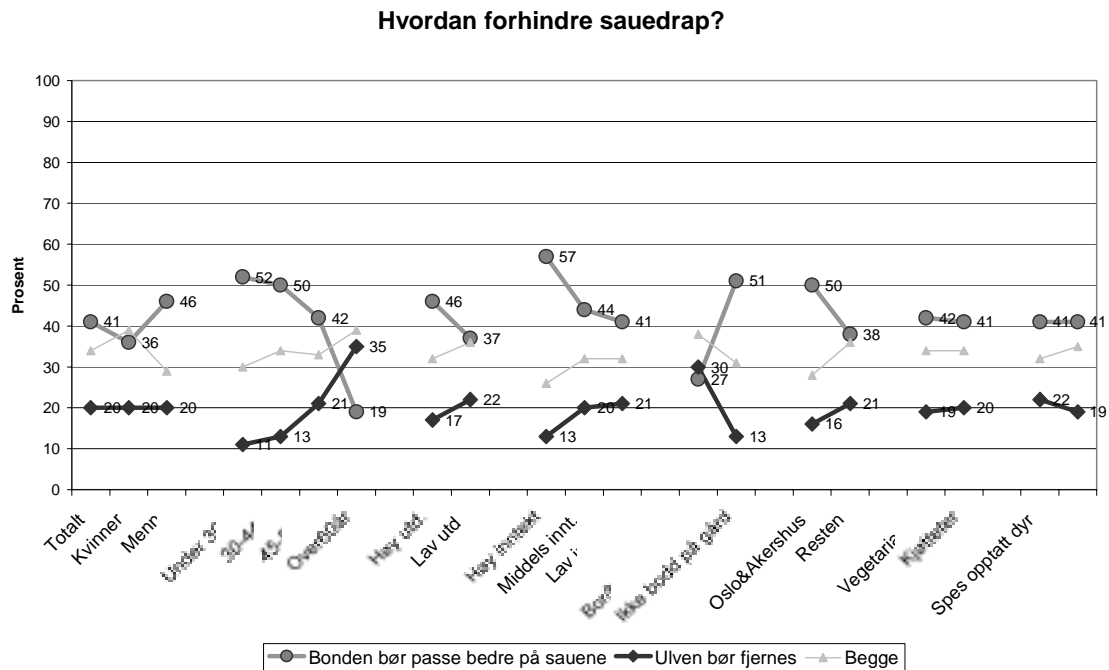
Tabell 3-2: Hvem bør passe på sauen? Krysning av de to utsagnene: "Ulven bør fjernes fra områder der det beiter sau." "Bonden bør passe bedre på sauene sine slik at ulven ikke kan ta dem." Prosent. Firefeltstabell. Resultatene vektet for kjønn, alder og region. (N971)

Ulven bør få bli, bonden bør passe bedre på	42
Ulven bør få bli, bonden behøver ikke passe bedre på	2
Ulven bør fjernes, bonden behøver ikke passe bedre på	20
Ulven bør fjernes og bonden bør passe bedre på	35
Sum	99

Tabell 3-2 viser at til sammen 77 prosent mener at bonden bør passe bedre på, mens 55 prosent mener at ulven bør fjernes. Omtrent en tredjedel, 35 prosent, har svart positivt på begge utsagnene, altså at bonden bør passe bedre på sauene sine samtidig som ulven bør fjernes fra områder der det beiter sau. Av de som tar stilling, er det i utvalget flest, 42 prosent som svarer at bonden bør passe bedre på, og ulven bør få bli, mens 20 prosent svarer at ulven bør fjernes, og at det ikke er bondens ansvar å passe bedre på sauene sine. Så å si alle støtter i

prinsippet sauen; kun to små prosentener mener at ulven bør få bli, og bonden behøver ikke passe bedre på. Sagt på en annen måte er det nesten ingen som støtter status quo, på direkte spørsmål mener de aller fleste at noe bør gjøres for å hindre rovdyrdrap av sau på beite.

Ut fra inntrykket skapt gjennom media, vil vi anta at det er store variasjoner i hvem som støtter henholdsvis ulven og bonden: Er det slik at de som bor, eller har bodd på gård, oftere vil fjerne ulven enn andre? Er det slik Lem hevder i sin kronikk at de yngre i større grad støtter ulven? Er Oslo folk, som ikke selv har problemer med ulv, mer positivt innstilt til ulven enn andre? Finner vi kjønnsforskjeller? Og hva mener vegetarianerne? Og hva mener de som spiser opptatt av dyr?

Figur 3-9: Ulike gruppers vurdering av hvordan vi kan forhindre rovdyrdrap av sau på beite. Kategorier slik de presenteres i tabell 3-1. Resultatene vektet for kjønn, alder og region. (N1000)

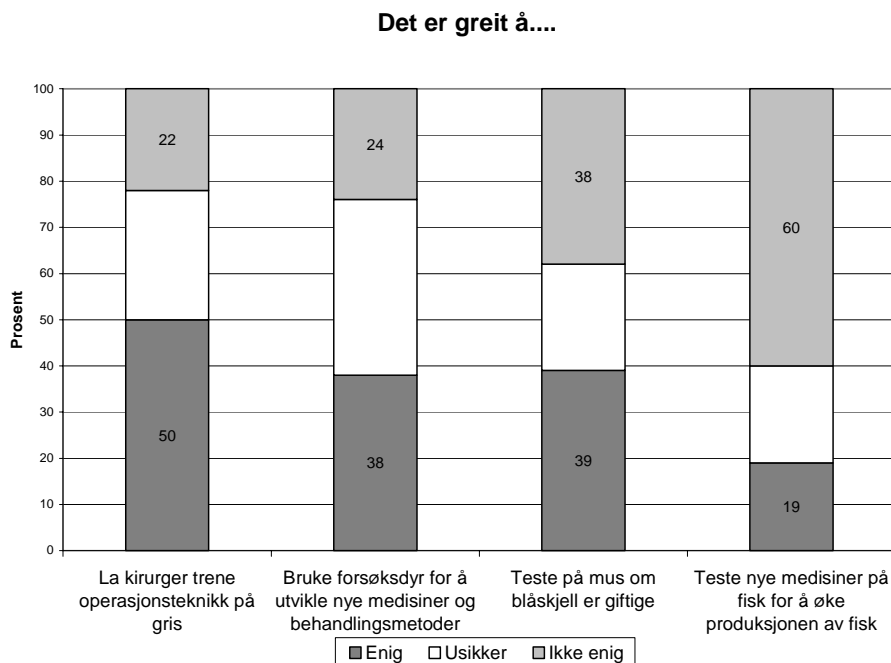
Figur 3-9 viser at det er *store* variasjoner knyttet til individuelle kjennetegn i hva respondene mener om ulv og sau. Datamaterialet støtter inntrykket om at det særlig er eldre folk (over 60 år) og de som bor eller har bodd på gård som ønsker ulven fjernet. Motsatt er det særlig de unge (under 30), de med høy inntekt og de som bor i Oslo & Akershus og som aldri har bodd på gård, som i størst grad mener at bonden bør passe bedre på sauene sine.

En av fem, både kvinner og menn mener at ulven bør fjernes. Det er ikke slik at flere menn enn kvinner mener at bonden bør passe bedre på sauene sine, men det er flere kvinner enn menn som har krysset av for begge utsagnene, altså at de både mener at ulven bør fjernes og at bonden bør passe bedre på. Gruppen som sier de er spesielt opptatt av dyr, skiller seg ikke i nevneverdig grad fra gjennomsnittet i sine vurderinger.

Samlet kan vi si at jo fjernere du er fra problemet, jo større er tendensen til å støtte ulven. Og jo nærmere du står landbruket, jo større er tendensen til å støtte bonden.

3.10 Hva slags holdninger har vi til bruk av forsøksdyr?

Vi har også undersøkt folks holdninger til dyreforsøk. Vi hadde en antagelse om at dyreforsøk i større grad er akseptert hvis det er i medisinsk interesse, enn i ren kommersiell interesse. I neste figur ser vi hvordan respondentene har vurdert fire utsagn knyttet til dyreforsøk:

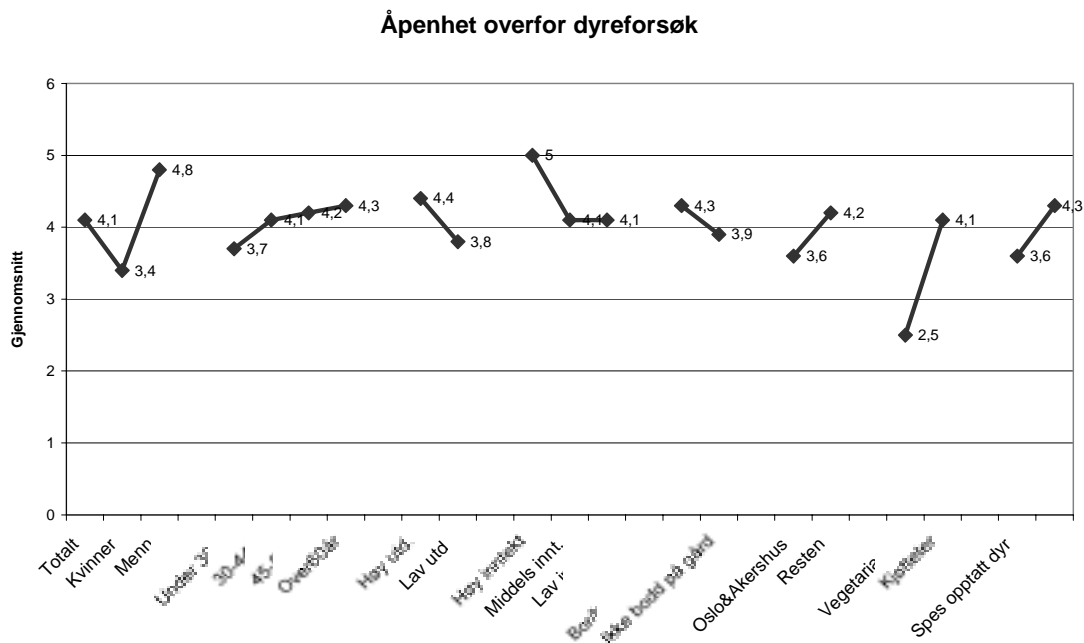

Figur 3-10: Åpenhet overfor bruk av forsøksdyr, målt gjennom tilslutning til fire påstander. (N=1000)

Figur 3-10 støtter vår antagelse: Det er langt flere som mener det er helt greit å la kirurger trene operasjonsteknikk på gris, enn å teste ut nye medisiner på fisk for å øke produksjonen. Motstanden mot bruk av forsøksdyr øker når hensikten går fra rent medisinsk til rent kommersielt: Mens bare 24 prosent mener at det ikke er greit å bruke forsøksdyr for å utvikle nye medisiner og behandlingsmetoder, er det 38 prosent som mener at det ikke er greit å teste på mus om blåskjell er giftig, og hele 60 prosent mener at det ikke er greit å teste medisiner på fisk for å øke produksjonen av fisk. På alle spørsmålene er det også en god del som har sagt seg delvis enig, altså at det er ting som både kan tale for og imot dyreforsøk, og at svaret kan variere fra sak til sak. En slik usikkerhet gjelder særlig spørsmålet om det er greit å bruke forsøksdyr til å teste ut nye medisiner og behandlingsmetoder.

Hovedbildet som framkommer er at, *ja mange aksepterer dyreforsøk, men dyreforsøkene skal være godt legitimert*. Det er klare grenser for hva som kan forsvares av dyreforsøk. Bare en av fem synes det er helt greit med kommersielt motiverte forsøk på oppdrettsfisk.

I likhet med synspunkter på problematikken ulv - sau, regnet vi med å finne store variasjoner i holdninger til dyreforsøk. Basert på de fire holdningene presentert i forrige figur har vi konstruert en indeks som skal måle åpenhet overfor dyreforsøk:

Figur 3-11: Ulike gruppers åpenhet overfor bruk av dyr i forsøk. Index (0-8) basert på de fire variablene presentert i fig. (N=1000-790) Se vedleggstabell 1b der eksperimentvillighet-indeksen danner avhengig variabel i multipel regresjon.

Som i holdninger ovenfor ulv er det store forskjeller mellom gruppene i hvilken grad man aksepterer dyreforsøk eller ikke. Kvinner og vegetarianere er mest skeptiske til dyreforsøk. Mest positive er menn og de med høy inntekt. I regresjonsanalyse (se vedleggstabell 1b), er det imidlertid utdanningsdimensjonen som slår signifikant ut: rike akademikere, samt mindre rike akademikere er mer positive til dyreforsøk enn de som bare er rike eller verken er akademiker eller spesiell rik. Figur 3-11 viser også at de som bor på gård er mer positiv enn de som aldri har bodd på gård, mens det er de som bor i Oslo & Akershus som er mest skeptiske.

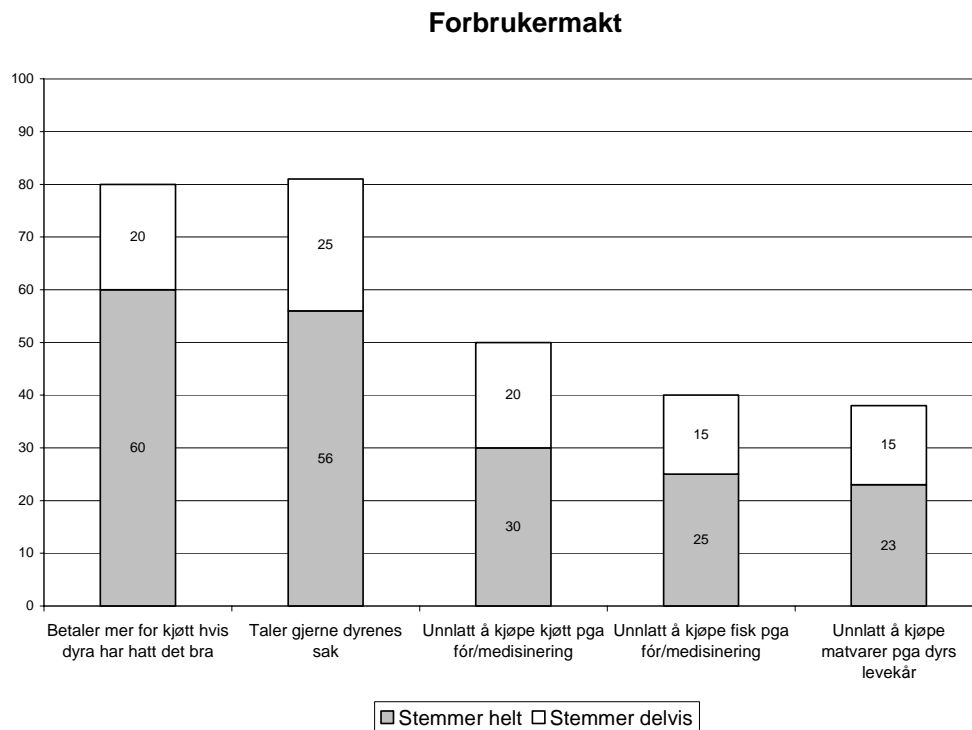
3.11 Benytter vi oss av forbrukermakten?

Det kan diskuteres hvorvidt det er tilbudet eller etterspørselen som i størst grad bestemmer hva vi kjøper. Uansett, hvis vi er enige i at etterspørselen har innflytelse på tilbudet, er det her forbrukermakten ligger. En bevisst fokusert forbrukerpraksis kan danne produsentenes og kjedenes motmakt. Den kritiske forbruker som stiller spørsmål, og sier fra hvis noe er galt, og den etiske forbruker som handler i pakt med egen moral og verdier, bidrar til at tilbudet blir henholdsvis "bedre" eller mer "etisk", mens den bevisstløse forbruker er gratispassasjer.

I det følgende skal vi søke etter utøvd forbrukermakt knyttet til dyrs levekår. Spiller dyrs levekår noen rolle for forbrukerne? Guzman (1998) finner i sin kvalitative studie at mange har etiske betenkeligheter med at dyr i moderne husdyrhold blir behandlet som gjenstander. De fleste informantene, både de som spiser kjøtt, og de som unngår kjøtt, mener at dette er galt og at dyr bør ha et liv som tillater dem en viss frihet og visse muligheter for å gjøre som de vil.

I en kvantitativ undersøkelse fra 2001 svarte omtrent hver fjerde forbruker (23%) at de la stor vekt på miljøhensyn – dvs at jorda og dyra behandles på en god måte – når de handlet mat, men det var langt flere, 42 prosent, som sa seg helt enige i at de vektla pris når de handlet mat

(Berg 2001). Dette kan tyde på at pris ofte får forrang framfor dyrevelferd i innkjøpssituasjonen. I neste figur settes pris opp mot dyrevelferd. Og i hvilken grad har forbrukerne eventuelt protestert gjennom å benytte seg av sin forbrukermakt, for eksempel ved å unnlate å kjøpe bestemte varer?

Figur 3-12: Hvordan protesterer forbrukerne? ”Jeg betaler gjerne mer for kjøtt der dyra har hatt det bra mens de lever.” ”I samtale med andre taler jeg gjerne dyrenes sak.” ”Jeg har bevisst unnlatt å kjøpe bestemte kjøttstoffer fordi jeg er skeptisk til hva dyra har fått i seg gjennom fôr eller medisinering.” ”Jeg har bevisst unnlatt å kjøpe bestemte fiskesorter fordi jeg er skeptisk til hva fisken har fått i seg gjennom fôr eller medisinering.” ”Jeg har bevisst unnlatt å kjøpe bestemte matvarer fordi jeg misliker hvordan dyra har det.” Resultatene er vektet på kjønn, alder og region. (N=1000)

Det er lettere å mene enn å handle. Hele 60 prosent sier at det ”stemmer helt” at de vil betale mer for kjøtt hvis dyra har det bra, men bare 23 prosent oppgir at de faktisk har unnlatt å kjøpe matvarer pga dyrs levekår.

I tillegg til de 60 prosentene som sier det ”stemmer helt” at de gjerne betaler mer for kjøtt der dyra har hatt det bra mens de levde, er det ytterligere 20 prosent som sier at dette ”stemmer delvis”. Den høye svarprosenten er nok påvirket av såkalt ”social desirability”; selv om respondenten kun har telefonkontakt med intervjuer, kan det oppleves rått og litt flaut å svare at man ikke bryr seg om hvordan dyr har det. Den sterke tilslutningen til utsagnet bærer likevel bud om at våre grunnverdier sier klart og tydelig at dyr, også dyr for matproduksjon, skal ha det bra. Det er omtrent like mange, den store majoriteten, som også sier at de ofte taler dyrenes sak.

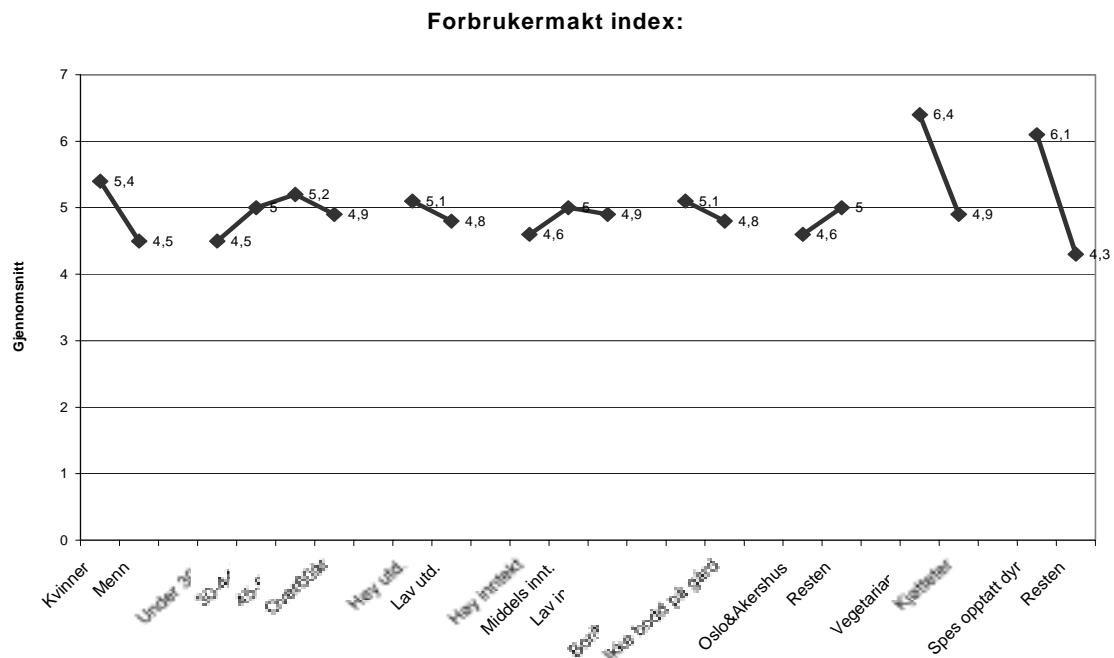
Men hva med den store forskjellen i holdning og handling disse svarene reflekterer? Er forbrukerne helt bevisstløse i innkjøpssituasjonen? Eller er det mulig å gi uttrykk for at det ”stemmer helt” at man gjerne vil betale mer for kjøtt hvis dyra har det bra, samtidig som man faktisk aldri har unnlatt å kjøpe matvarer pga dyrs levekår? Jeg tror dette er en avspeiling av noe spesifikt norsk. Vi vil at dyr skal ha det bra, vi betaler gjerne mer for at dyr skal ha det bra, men vi vil ikke være den eneste som betaler mer for at dyr skal ha det bra. Dette svarmønsteret kan reflektere at vi overlater, og føler oss mest bekvemme med å overlate, ansvaret

for dyrevelferden til myndighetene. Andre studier viser dessuten at vår tillit til markedsaktørene er temmelig laber (Berg 2000): I valget mellom en dyr glad-kylling og en billig ordinær kylling er mange kanskje redde for å bli lurt økonomisk ved kjøp av den dyre kyllingen. Uansett, resultatene kan tas til inntekt for at vi ønsker sterkere styring av markedet, selv om dette går på bekostning av pris, når dette fremmer et etisk forsvarlig dyrehold. Dette resultatet er også logisk dersom forbrukerne ser seg selv som serie og ikke som gruppe (Sartre 1978, Østerberg 1977). I motsetning til gruppens virksomhet, som er et felles foretagende, er serien en rekke av ensomme virksomheter der alle likevel avhenger av de andre.

Utsagnene som har til hensikt å reflektere praksis gir som nevnt et svakere inntrykk av forbrukermakt. Men det er tross alt så mange som annenhver forbruker som svarer at det "stemmer helt" eller "delvis" at de har unnlatt å kjøpe kjøtt fordi de er skeptiske til hva dyrene har fått i seg gjennom fôr eller medisiner. Vi vet imidlertid ikke for hvor mange dette er vanlig praksis, og for hvor mange dette snarere referer til en enkelt hendelse. Uansett, relativt mange, 40 prosent, svarer også bekreftende på at de har unnlatt å kjøpe bestemte fiskesorter fordi de er skeptiske til hva fisken har fått i seg gjennom fôr eller medisiner. Disse spørsmålene relaterer seg til dyrehelse, og fordi det antas å være en sammenheng mellom dyrehelse og folkehelse (Liven 2002), er det usikkert om forbrukeren her primært tenker på eget beste eller dyrenes beste.

Det viktige her er at så vidt mange gjennom sine svar signaliserer en, om ikke alltid aktiv, så i hvert fall passiv støtte med *ønske om at dyr for matproduksjon i Norge skal ha det godt*. Resultatet viser også at relativt mange er klare for å protestere mot tilsetningsstoffer i fôr og uønsket medisiner gjennom boikott av bestemte kjøtt- og fiskeslag.

I neste figur skal vi undersøke om det er enkelte grupper som i større grad enn andre, i følge dem selv, benytter seg av sin forbrukermakt:

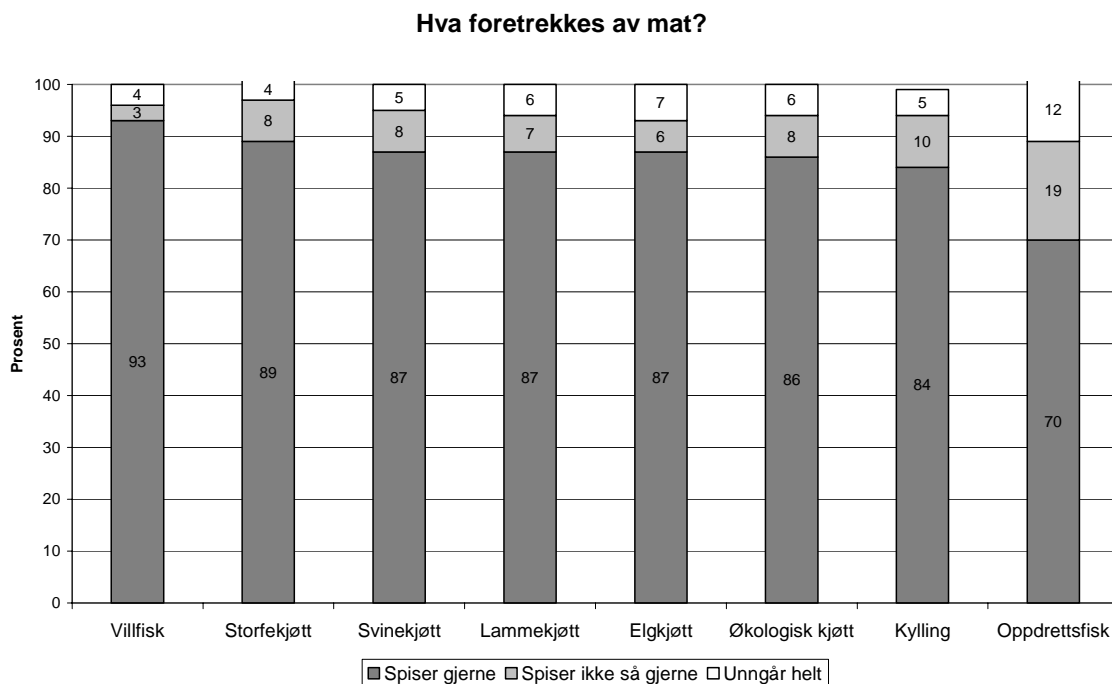
Figur 3-13: Hvem benytter seg av sin forbrukermakt? Forbrukermaktindex (1-10) basert på de fem påstander fra figur 3-12. Gjennomsnitt. Resultater vektet på kjønn, alder og region. (N=947 –790). Se vedleggstabell 1b der forbrukermakt-indeksen danner avhengig variabel i multippel regresjon.

Figur 3-13 viser at kvinner i betydelig større grad enn menn bidrar gjennom egen praksis til forbrukermakt knyttet til dyrs levekår. Yngre forbrukere benytter seg sjeldnere enn andre sin

forbrukermakt. Regresjonsanalysen (vedleggstabell 1b) viser at det er ikke-rike akademikere som i størst grad, i følge dem selv, fremmer dyrevern gjennom mening og handling. Hvorvidt man bor eller har bodd på gård med dyr, eller er fra Oslo, har ingen signifikant effekt på sannsynligheten for å bidra til forbrukermakt.

3.12 Hva spiser vi gjerne og hva vil vi helst unngå av kjøtt, fjærkre og fisk?

Det vi kjøper og spiser er, enten vi vil eller ikke, med på å danne etterspørselen, og er slik sett dermed en brikke i spillet om makt mellom produsent, kjede og forbruker. Lien & Bjørkum (Lien, Bjørkum & Bye1998, Bjørkum & Lien 2001) har studert endringer i holdninger og konsum av kjøtt i perioden 1997 – 2001. Selv om tilnærmet alle hadde spist kjøtt i løpet av siste uke, var det svært mange begge årene som har betenkeligheter med sitt eget kjøttforbruk. De finner en økning i andelen som sier de reduserer konsum av enkelte kjøttslag fra 9 prosent i 1997 til 14 prosent i 2000, og at det først og fremst er kvinner som tar konsekvensen av et eventuelt kritiske forhold til kjøtt. Deres hovedkonklusjon er imidlertid at det først og fremst er stabilitet som preger forbrukshyppigheten i perioden. Guzmán (1998) finner i sin kvalitative studie at det å være kritiske til dyrs levekår i moderne husdyrhold av enkelte løses ved å spise sau, dyr fra økologiske bruk og vilt. De begrenser kjøttkonsum til dyr som de antar har hatt det bra. Protesten mot dyrs levekår gjennom å unngå kjøtt kan altså være nyansert. I det følgende skal vi undersøke om det er noen sammenheng mellom hvordan folk vurderer dyrevelferden og hva de spiser. Først skal vi vise hva som foretrekkes av mat: hva spiser vi gjerne, hva vil vi helst unngå, og hva unngår vi helt? For å forhindre at rekkefølgen av spørsmål i seg selv skulle påvirke hva respondentene oppga at de foretrekker å spise, ble disse spørsmålene stilt innledningsvis i spørreskjemaet.

Figur 3-14: Forbrukernes preferanser for ulike matvarer⁶: Resultatene er vektet for kjønn, alder og region. Prosent. (N=1000).

⁶ Spørsmålsformulering: 'Jeg vil nå at du skal si meg om du gjerne spiser, ikke så gjerne spiser, eller helt unngår følgende typer mat. Først; vanlig svinekjøtt, spiser du gjerne, ikke så gjerne eller unngår du helt svinekjøtt?'

Figur 14 tyder på at de fleste av oss gjerne spiser det meste. Nesten alle spiser gjerne villfisk, oppunder 90 prosent spiser gjerne storfekjøtt, svinekjøtt, lammekjøtt og elgkjøtt. På den annen side, hvis vi tar utgangspunkt i hvor mange som 'ikke så gjerne spiser' minst én av matvarene nevnt i figur 14, viser egne beregninger at dette gjelder annenhver en av oss⁷.

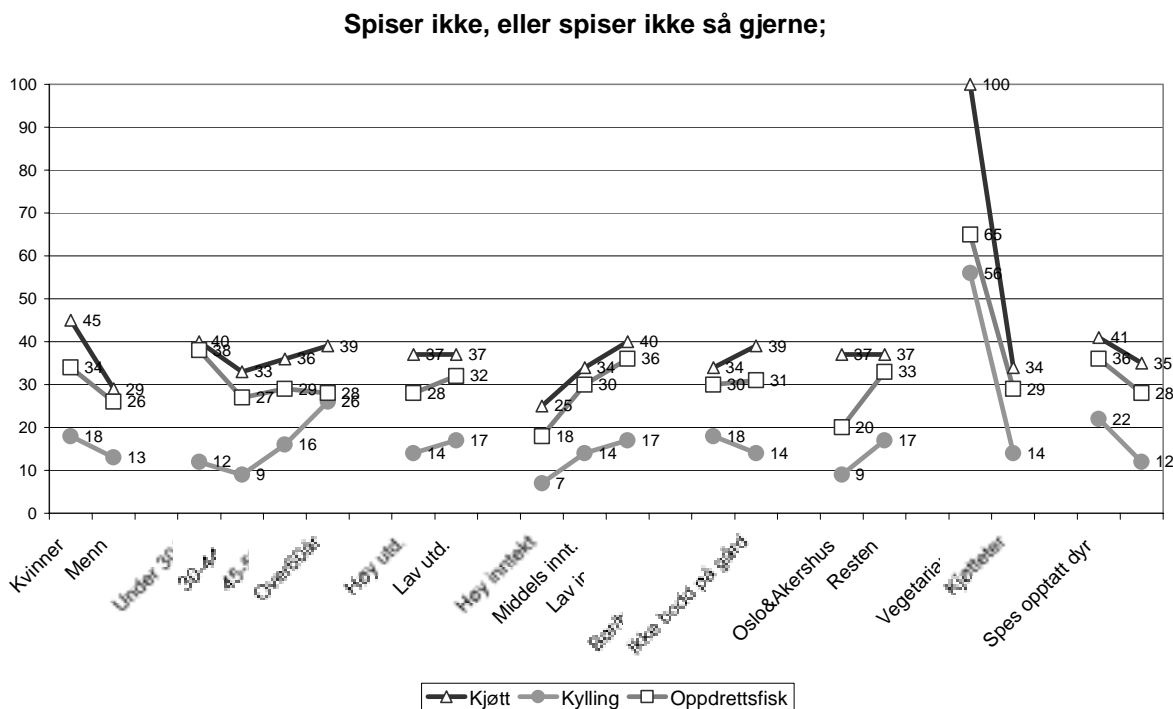
I tråd med hva vi kunne forvente dersom dyrevelferden til ulike dyr var utslagsgivende for matpreferansene, ser vi at det er kylling og oppdrettsfisk flest forbrukere er skeptiske til å spise. Nesten hver tredje forbruker (31%) oppgir at de helt unngår, eller prøver å unngå, oppdrettsfisk. Dette styrker funnet knyttet til forbrukermakt i figur 12, der vi så at relativt mange hadde unnlatt å kjøpe fisk fordi de er skeptiske til hva fisk kan ha fått i seg gjennom fôr/medisinering.

Det er faktisk en god del som svarer at de overhode ikke spiser, eller helst unngår, økologisk kjøtt. Beregninger viser at seks prosent er kun skeptiske til økologisk kjøtt, men spiser gjerne de andre kjøttslagene. Dette kan muligens skyldes avsløringer om at strenge krav til økologisk fôr på enkelte økologiske bruk har ført til såkalt sulteforing av dyr. På den annen side viser resultatene presentert i figur 6 at 60 prosent mener at dyr på økologiske bruk har det bedre enn dyr på regulære bruk.

I forhold til tidligere studier er det overraskende hvor høyt storfekjøttet plasserer seg i vår sammenligning. Bjørkum & Lien (2001) fant en sterk økning fra 2000 til 2001 i andelen som unngikk helt, eller hadde redusert, konsum av storfekjøtt. De fant at den viktigste begrunnelsen for å redusere inntak av storfekjøtt endret seg fra ernæringsmessige årsaker i 2000 til matsikkerhet i 2001. I "Tillit til mat"-studien samme året fant vi i overensstemmelse med Bjørkum & Liens funn at 89 prosent mente at det var stort sett trygt å spise lammekjøtt, mens langt færre, 76 prosent mente at det var stort sett trygt å spise storfekjøtt (Berg 2001b). At andelen som nå "gjerne spiser storfekjøtt" er så vidt høy, kan skyldes at oppmerksomheten rundt kugalskap og munn og klovsyke, som preget mye av debatten i media i 2001, nå har avtatt. Samlet sier disse mulige endringene oss at begrunnelser og praksis knyttet til matkonsum kan endre seg raskt.

Neste figur er en utvidelse av figur 3-14. Er forskjeller i skepsisen til kjøtt, fjærkre og fisk i ulike grupper av forbrukere? For å undersøke dette har vi slått sammen andelen som unngår helt, eller ikke så gjerne spiser i) vill-fisk og/eller oppdrettsfisk, ii) kylling og iii) ett eller flere av kjøttslagene storfekjøtt, svinekjøtt, lammekjøtt, elgkjøtt og økologisk kjøtt. Ikke uventet etter resultatene i figur 3-12, gjelder skepsis mot fisk, stort sett skepsis rettet mot oppdrettsfisk. Ingen er positive til oppdrettsfisk samtidig som de er skeptisk til annen fisk.

⁷ Nøyaktig 50 prosent stiller seg skeptiske til minst én av matvarene nevnt i figur 14. Dersom 'økologisk kjøtt' inkluderes, øker andelen til 54 prosent skeptiske.

Figur 3-15: Hvem vil ikke ha kjøtt, kylling og fisk (særlig oppdrettsfisk)? Andeler i ulike grupper som sier de ikke spiser eller helst ikke spiser fisk, kylling eller en av de nevnte kjøttstortene presentert i figur 3-14. Resultatene er vektet for kjønn, alder og region. Prosent. (N=1000-790). Se vedleggstabell 1b der de som ikke vil ha henholdsvis kjøtt, kylling og oppdrettsfisk danner avhengige variable i multippel regresjon.

Til sammen 37 prosent gir uttrykk for skepsis rettet mot kjøtt⁸, 31 prosent er skeptiske til oppdrettsfisk og 15 prosent er skeptiske til kylling. Kvinner er mer skeptiske enn menn til særlig kjøtt, men også til oppdrettsfisk (kylling ikke signifikante kjønnsforskjeller når det kontrolleres for de andre variablene i regresjonsligningen, se vedleggstabell 1b). De yngre forbrukerne er mer skeptiske til (oppdretts)fisk enn andre, men mer åpne for kylling enn eldre generasjoner. Utdanning og inntekt gir ifølge regresjonsanalysen (vedleggstabell 1b) kun signifikante utslag for kylling: de rike er mindre skeptiske til kylling enn andre. Det å bo på gård gir ingen signifikante utslag for noen av matslagene, mens de som bor i Oslo & Akershus er mindre skeptiske til (oppdretts)fisk og kylling enn andre.

Bourdieu (1984) plasserer kjøtt som maskulin mat, og fisk som feminin mat. Døving (1997:193) finner empirisk belegg for å hevde at kjøtt er maskulin mat ("passer best for menn"), og at grønnsaker er feminin mat ("passer best for kvinner"), mens resultatet knyttet til fisk er mer usikkert: Kvinner mener noe oftere at fisk passer best for kvinner, men menn mener også noe oftere at fisk passer best for menn. Han finner imidlertid at gutter oftere enn jenter "aldri ønsker fisk til middag". Et robust funn, basert på flere studier med ulike angrepsvinkler, er at det særlig er kvinner som er skeptiske til kjøtt (f.eks. Lien, Bjørkum & Bye 1998, Bjørkum & Lien 2001, Berg 2000, Berg 2000b). I en komparativ studie mellom forbrukere i Russland og Norge finner vi at kvinners og menns spisemønster varierer langt mer i Russland enn i Norge⁹. Likevel finner vi i begge landene at mennene oftere enn kvinnene hadde spist kjøtt i foregående uke, mens det var like mange som hadde spist fisk

⁸ Dersom ikke økologisk kjøtt inkluderes i indeksen reduseres andelen som er skeptiske til kjøtt fra 37 til 31 prosent. I Bjørkum & Liens studie var det til sammen én av fire som svarte at de unngikk helt eller hadde redusert sitt kjøttforbruk.

⁹ Dette skyldes sannsynligvis et langt lavere velferdsnivå i kombinasjon med større kjønnsforskjeller i Russland enn i Norge.

(Berg2001a). Samlet gir tidligere studier langt større støtte til at ”kjøtt er maskulin mat” enn at ”fisk er feminin mat”.

Hva sier våre nye data om kvinners og menns preferanser for henholdsvis fisk, kjøtt og kylling?

Figur 3-15 støtter oppfatningen om at kvinner langt oftere enn menn er skeptiske til kjøtt. Mens 45 prosent av kvinnene overhode ikke spiser, eller helst unngår, minst ett av kjøttslagene nevnt i figur 3-14, gjelder dette ”bare” 29 prosent av mennene.

Preferansen for kylling og fisk er mindre kjønnsdelt enn for kjøtt. Men det er fortsatt flest kvinnelige skeptikere. Vi finner med andre ord – i hvert fall i første omgang - ikke støtte for at fisk er feminin mat. Imidlertid, vi vet at kvinner oftere enn menn har et reflektert og skeptisk forhold til mathold (Berg 2000). Kan det likevel være slik at kvinner og menn har ulike begrunnelser for sin skepsis? ”Liker” kvinner oftere enn menn fisk? I spørreskjemaet ble respondentene som ga uttrykk for skepsis rettet mot konsum av kjøtt og fisk spurt om hvorfor de eventuelt var skeptiske. Blir skepsis rettet mot fisk oftere forklart med ”smak” blant menn, mens skepsis mot kjøtt oftere blir forklart med ”smak” blant kvinner? Vårt materiale (se vedleggstabell 4) støtter kun påstanden om at kjøtt er maskulin mat. Lang flere kvinner (35%) enn menn (19%) er skeptiske til enkelt kjøttslag eller kjøtt generelt helt eller delvis begrunnet med at de ikke liker det. Vi finner imidlertid ikke støtte for at fisk er feminin mat, resultatene trekker snarere i motsatt retning, færre menn (20%) enn kvinner (25%) i vårt materiale sier de unngår fisk fordi de ikke liker det. Resultatene reiser derimot spørsmål om kvinner er mer kresne i matveien enn menn? Egne beregninger viser at mens 58 prosent av mennene ”gjerner spiser” villfisk, storfekjøtt, svinekjøtt, lammekjøtt, elgkjøtt, kylling og oppdrettsfisk, gjelder dette langt færre, 43 prosent, av kvinnene.

3.13 Vegetarianisme som protest

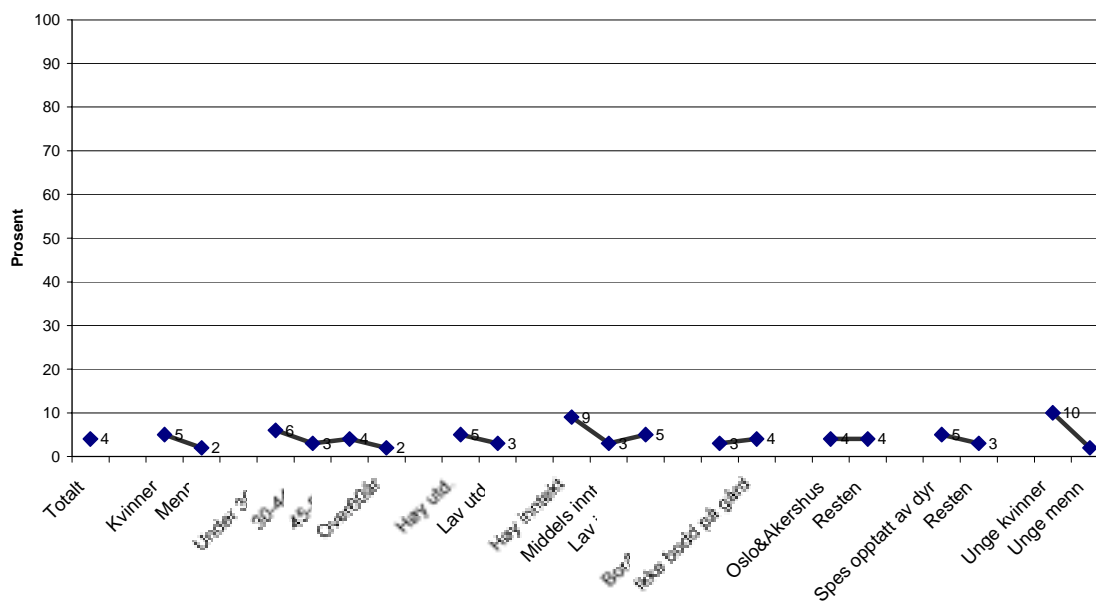
Bak det å kalle seg vegetarianer ligger ulike begrunnelser og ulike praksiser i konsum av kjøtt, fjørfe, fisk. Noen unngår all animalsk mat, mens andre har et mer selektert avhold. I følge Frey (1983) er det to grupper av hovedmotiver for vegetarianisme, de helse relaterte og de moralske (herunder religiøse motiver). Å unngå kjøtt av økonomiske årsaker faller i følge Frey derimot utenfor de aksepterte motiver. Guzmán og Kjærnes (1998) hevder at vegetarianere, i motsetning til de som spiser kjøtt, ofte kopler kjøttproduktene til dyrene de kommer fra. Kjøttet er ikke de-animalisert. De viser til Frey (1983) og skiller mellom to ulike former for vegetarianisme; betinget og ubetinget. Betinget vegetarianisme er en protest mot moderne kjøttproduksjon og et middel for å bedre dyrenes levevilkår. Hvis visse forhold under kjøttproduksjonen opphører, kan grunner for vegetarianisme falle bort. Ubetinget vegetarianisme innebærer derimot at det å spise kjøtt er generelt galt, og kan ikke forsvares under noen omstendigheter. De-animalisering av dyr kan gå i to helt motsatte retninger: På den siden gjennom tinglig-gjøring av dyr i moderne husdyrhold, som er det betingede vegetarianere protesterer mot, på den andre siden gjennom menneskelig-gjøring, som er måten ubetingede vegetarianere ser på dyr og derfor ikke spiser dem (Guzmán og Kjærnes 1998:106).

For ubetingede vegetarianere er det like utenkelig og forkastelig å spise kjøtt fra ethvert dyr, som det for de fleste av oss er å spise våre kjeledyr. Betingede vegetarianere kan derimot akseptere kjøtt fra dyr som har hatt det bra mens de levde. Atter andre kan ta avstand fra kjøtt av egne helsemessige årsaker; ønske om å redusere inntak av animalsk fett (forhindrer hjerte og karsykdommer), ønske om å unngå reststoffer i kjøtt fra kunstfór og medisiner (sakte forgiftning), eller ønske om å unngå risiko knyttet til smitte gjennom kjøtt (BSE, salmonella).

I denne undersøkelsen definerer vi vegetarianer meget bredt. Respondentene ble i første omgang – slik det er gjort i tidligere studier - spurt om de var helt eller delvis vegetarianere. Ubetenksomt nok kom spørsmålet mot slutten av spørreskjemaet, etter alle praksis og holdningsspørsmålene knyttet til dyrevelferd, som naturligvis setter i gang bevisst refleksjon. I denne situasjonen var det hele 7 prosent som svarte at de var helt eller delvis vegetarianere. Dette er eksepsjonelt høyt for Norge, og en ekstrem økning i løpet av kort tid dersom dette skulle være riktig. I og med at vi også har informasjon om konsum (spurt innledningsvis i intervjuet), kunne vi sjekke de selvopplevte vegetarianerne. Det viste seg da at en god del av dem ”spiste gjerne” både det ene og det andre. Når vi tok utgangspunkt i oppgitt konsum av kjøtt, ender vi opp med 4 prosent som vi har kalt ”helt eller delvis vegetarianer” (se metodeavsnittet for operasjonalisering).

Begrunnelser for vegetarianisme kan som påpekt over være både egoistiske og altruistiske. Dette gir stor variasjonsbredde. I tråd med definisjonen ”helt eller delvis vegetarianer” så vi i figur 3-15 at ingen i denne gruppen ”gjerne spiser” et av kjøttslagene. Og vi ser en sterk overrepresentasjon blant de som heller ikke ”gjerne spiser” kylling eller fisk. Hvem er disse vegetarianerne? Gjenfinder vi funn fra tidligere studier (Berg 2001, Bjørkum og Lien 2001) som tyder å at det særlig er unge kvinner som tar avstand fra kjøtt?

Helt eller delvis vegetarianer:

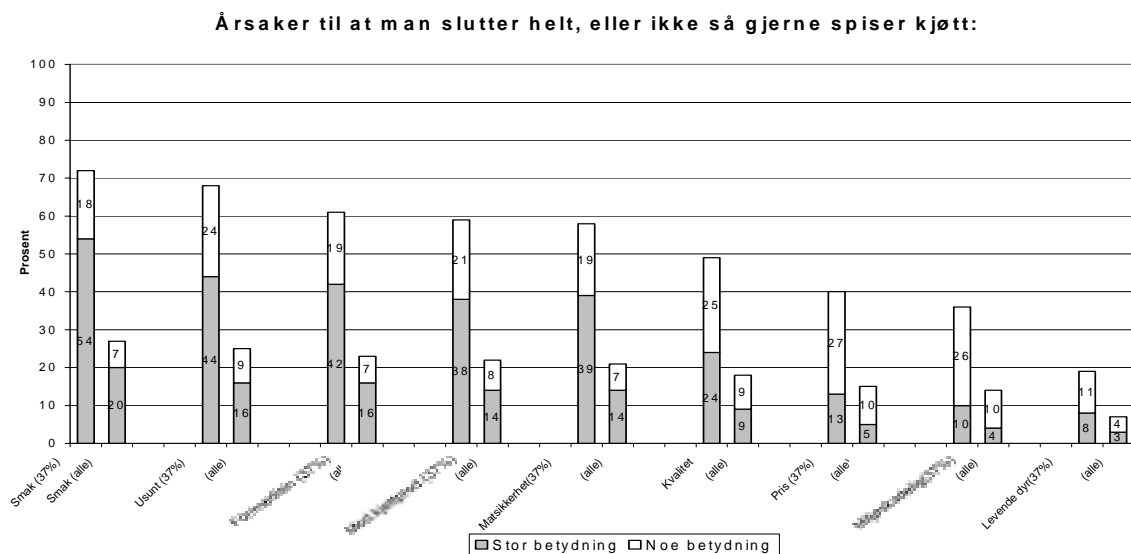
Figur 3-16: Hvem er helt eller delvis vegetarianer? Andeler i ulike grupper som overhodet ikke spiser, eller helst ikke spiser, svinekjøtt, lammekjøtt og storfe kjøtt. Prosent. (N=1000-790)

Helt til høyre i figur 3-16 har vi beregnet andelen ”helt eller delvis vegetarianere” blant kvinner under 30 år, og får støttet antagelsen om at *spesielt unge kvinner blir vegetarianere*. Som vi ser gjelder dette svært få unge menn under 30 år. I logistisk regresjon (vedleggstabell 5) er det kun kjønn som slår signifikant ut på sannsynligheten for å være helt eller delvis vegetarianer. Grunnen til at ikke alder slår ut signifikant, er som nevnt at det er unge kvinner, og slett ikke unge menn, som bestemmer seg for å bli vegetarianer.

3.14 Begrunnelser

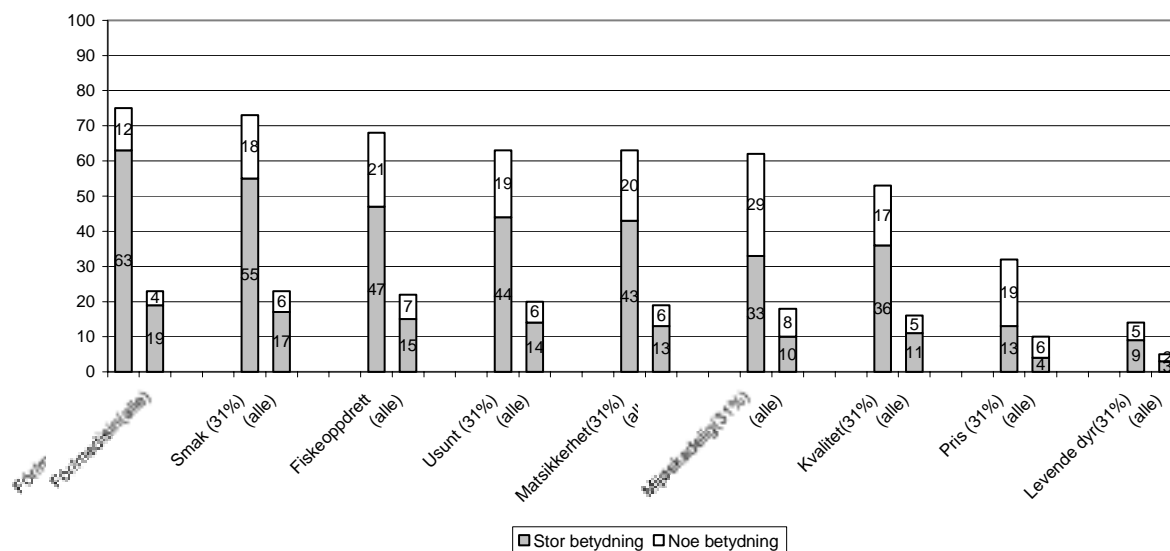
Bjørkum og Lien (2001) har spurt sine respondenter om den viktigste årsak til at de unngår helt eller reduserer sitt konsum av kjøtt. De finner da at smak, helse og matsikkerhet er det som hyppigst blir nevnt, mens svært få unngår kjøtt først og fremst av hensyn til dyras ve og vel (side 43).

Dette behøver imidlertid ikke bety at respondentene stiller seg likegyldige til dyrevelferd. Fordi vi her også ønsker å fange opp disse, ble de som ikke ”gjerne spiser” henholdsvis kjøtt og fisk bedt om å ta stilling til ni ulike begrunnelser for sin motstand. I prinsippet kunne respondentene dermed svare bejaende på alle begrunnelsene, og vi vet ikke hvilken begrunnelse som er hovedbegrunnelsen for hver enkelt. Begrunnelsene omfatter kun de som allerede har svart at de unngår matvaren. Tabellen viser med andre ord hvor mange som med ulike begrunnelser helt eller delvis unngår kjøtt/fisk. Det vi kan sammenligne er hvilke begrunnelser som blir hyppigst nevnt. Begrunnelsene kan knyttes til tre forhold: dyrevelferd, egen helse, samt mer pragmatiske vurderinger av pris, smak og kvalitet. Hva er de viktigste begrunnelser for å unngå henholdsvis kjøtt og fisk? Figur 3-17 og 3-18 viser både andelene som bejaer hver enkelt begrunnelse blant de som er skeptiske til kjøtt/fisk og hvor store andeler dette utgjør for hele utvalget. Resultatene basert på hele utvalget kan i prinsippet tolkes som utøvd forbrukermakt:

Figur 3-17: Begrunnelser for å unngå helt eller delvis ett eller flere kjøttslag (fra figur 3-14) blant de skeptiske (37%), samt andeler med begrunnet skeptisk praksis beregnet ut fra hele utvalget. Prosent. Resultatene er vektet etter kjønn, alder og stratifisert etter region (N=369, 1000)

Årsaker til at man slutter helt, eller ikke så gjerne spiser (oppdretts)fisk:

Figur 3-18: Begrunnelser for å unngå helt eller delvis fisk generelt og/eller oppdrettsfisk spesielt blant de som er skeptiske (31%) til (oppdretts) fisk, samt andeler med begrunnet skeptisk praksis beregnet ut fra hele utvalget. Prosent. Resultatene er vektet etter kjønn, alder og stratifisert etter region. (N=298, 1000)

I figur 3-17 og 3-18 er begrunnelsene rangert etter utbredelse. Vi ser at de to viktigste begrunnelsene for å slutte helt eller delvis å spise kjøtt er smak og helse relatert. Over 70 prosent av de som unngår et eller flere kjøttslag sier at det har hatt "stor" eller "noe" betydning at de ikke liker kjøtt(et). Nesten like mange sier at hensynet til helse og ernæring (usunt) har hatt "stor" eller "noe" betydning for å unngå kjøtt helt eller delvis. De to neste begrunnelsene kan knyttes opp mot dyrehelse og dyrevelferd: Omtrent 60 prosent sier de ikke vil ha kjøtt (et) fordi de er bekymret for hva dyrene får i seg av fôr og medisiner, og nesten like mange begrunner sin skepsis med dårlig behandling av dyr i moderne kjøttproduksjon. Disse andelenene er beregnet ut fra de (37%) som har gjort noe med sin skepsis. I figur 3-17 vises i tillegg hvor store andeler dette utgjør av hele utvalget. Tallenes tale viser da at omtrent en av fem forbrukere sier de unngår enkelte kjøttslag, eller kjøtt generelt, fordi de er skeptiske til hva dyra har fått i seg gjennom fôr og medisiner. Like mange oppgir at de misliker moderne kjøttproduksjon og at de derfor ikke ønsker å spise kjøtt.

Hvis vi sammenligner dette med tidligere presenterte mål på forbrukermakt (figur 3-12), der 30 prosent svarer at det "stemmer helt" at de bevisst har unnlatt å kjøpe bestemte kjøttsorter fordi de er skeptiske til hva dyra har fått i seg gjennom fôr og medisiner, *utgjør hensyn til dyrehelse og dyrevelferd faktisk en betydelig pressfaktor dersom den ble bedre artikulert.*

Det er de samme fire årsakene som hyppigst blir nevnt blant de som unngår helt eller delvis å spise fisk, men begrunnelsene kommer i en litt annen rekkefølge: Flest, over 70 prosent av de som unngår fisk, sier at de unngår (oppdretts) fisk fordi de er skeptiske til hva fisken får i seg gjennom fôr og medisiner. På andre plass kommer smak, like mange sier de ikke vil ha (oppdretts) fisk fordi de mener den ikke smaker godt. I underkant av 70 prosent begrunner sin skepsis til (oppdretts) fisk med dårlige forhold for fisk i oppdrettsanlegg og rundt 60 prosent vil ikke ha (oppdretts) fisk fordi de mener at det er usunt.

Skepsis mot å spise både kjøtt og fisk begrunnes relativt sjeldent med at ”kjøtt har vært levende dyr” eller at ”fisk har vært levende dyr”. Heller ikke i Bjørkum og Liens undersøkelse fra 2001 var dette en hyppig begrunnelse for å unngå kjøtt. De finner at de færreste synes det er problematisk å tenke på at kjøttet de spiser en gang har vært levende dyr (Bjørkum & Lien 2001).

Fordi begrunnelsene i figur 3-17 ikke er knyttet opp mot enkelt-kjøttslag, og skepsis-gruppen omfatter både vegetarianere som overhode ikke spiser kjøtt og de som helst ikke spiser ett av de nevnte kjøttslagene, kan vi ikke si eksakt hvilken skepsis som rammer hvilke kjøttslag hardest. I korrelasjonsanalyse kan vi imidlertid undersøke om noen av begrunnelsene i større eller mindre grad enn presentert i figur 3-17 kan knyttes til enkeltkjøttslag. Vi finner da at skepsis rettet mot svinekjøtt og storfekjøtt sjeldnere enn for de andre kjøttslagene er begrunnet med smak – altså at man ikke liker det, mens det å unngå svinekjøtt og storfekjøtt oftere er begrunnet med hensynet til helse og ernæring. Avstand mot svinekjøtt, begrunnes oftere med at dyr i moderne kjøttproduksjon behandles dårlig, at man er bekymret for hva grisene har fått i seg gjennom fôr og medisiner, og at moderne husdyrhold kan skade miljøet. Grunnen til at man ikke vil ha lammekjøtt er oftere enn for annet kjøtt at man ikke liker det. Skepsis mot elgkjøtt blir logisk nok sjeldnere enn for annet kjøtt begrunnet med bekymring for hva dyra får i seg gjennom fôr og medisiner, men litt oftere med at kjøtt er dyrt.

På samme måten som for de enkelte kjøttslagene, kan vi ut fra korrelasjonsanalyse si at den lille gruppen som (også) er skeptiske til vill-fisk, sjeldnere enn alle som er skeptiske til oppdrettsfisk, begrunner sin skepsis mot fisk med at fisk er usunt, til matsikkerhet, til dårlige forhold i oppdrettsanlegg, til bekymring for hva fisken har fått i seg gjennom fôr og medisiner, til at fiskeoppdrett kan skade miljøet og til dårlig kvalitet.

Smitter vurdering av dyrevelferden over på smak?

Går vi tilbake til figur 3-14, ser vi at fisk både er det forbrukerne oftest og sjeldnest svarer at de gjerne spiser, avhengig av om det er villfisk eller oppdrettsfisk. På et eget spørsmål om forbrukeren tror oppdrettsfisk vanligvis er sunnere, like sunt eller mindre sunt enn villfisk, svarer 75 prosent at de tror villfisk er sunnest, mens 3 prosent tror oppdrettsfisk er sunnest. I en undersøkelse knyttet til hva forbrukerne vurderer som trygt å spise finner vi det samme mønsteret. Tryggest er vill-fisk, og minst trygt er oppdrettsfisk og kylling (Berg 2001b).

Døving (1997) har også stilt spørsmål knyttet til smak, og finner at 60 prosent mener at vill-laks smaker bedre enn oppdrettslaks, mens bare en liten prosent mener oppdrettslaksen er best. Døving forklarer smakspreferansen for vill-laks med at nordmenn er negative til oppdrett både som næring og mat, fordi vi har en forkjærlighet for ”det naturlige”.

Veterinærdirektøren (Liven 2001) hevder at folks oppfatning av skillet mellom folkehelse og dyrehelse har blitt mindre. Og Wandel (1997) hevder på basis av omfattende studier at det overveiende flertall (70 –90%) av norske forbrukere mener at maten de spiser er avgjørende for helsen og at helsehensyn er viktige for dem ved valg av matvarer. Ser vi disse funn og påstander samlet, kan vi stille spørsmål ved om det er slik at dyrevelferden – ikke bare dyrehelsen - så å si smitter over på forbrukernes oppfatning av hva som er ”sunt, naturlig og trygt å spise”, som igjen smitter over på hva som oppfattes som god og smakfull mat? Dette skal vi belyse i det følgende:

Respondentene har ikke angitt det de mener er den *viktigste* årsaken til at de helt unngår, eller helst ikke vil spise henholdsvis fisk og kjøtt. Figur 3-17 og 3-18 viser kun hvilke begrunnelser som hyppigst ble bejaet av respondentene. Summering av positiv respons på utsagnene viser at de som er skeptiske til kjøtt i gjennomsnitt har svart bekreftende på 4,6 av de 9 utsagnene. Og de som er skeptiske til (oppdretts)fisk har svart bekreftende på 5 av de 9 utsagnene. Slik sett signaliserer resultatene i figur 3-17 og 3-18 om høy samvariasjon mellom begrunnel-

sene. Er det en mekanisme som gjør at negativ vurdering av et felt smitter over på de andre feltene for at vi skal slippe såkalt "kognitiv dissonans" (som beskrevet i psykologien)? Er det for eksempel slik at når vi som forbrukere føler ubehag ved at produksjonsmåten av kjøtt og fisk ikke tar hensyn til dyrehelsen, smaker det heller ikke godt?

Svært mange av begrunnelsene vist i figur 3-17 og 3-18 korrelerer, og det er vanskelig å danne seg et klart bilde av et underliggende mønster. På mange måter kan det se ut som om "alt henger sammen med alt". Faktoranalyse¹⁰ kan hjelpe oss med å undersøke om det likevel finnes et underliggende mønster i respondentenes bekymringer:

Tabell 3-3: Det kan være flere årsaker til at man slutter helt eller delvis å spise kjøtt, har følgende hatt betydning for deg. Faktoranalyse. Forklart varians = 49% (N=369):

Rotated Component Matrix	Faktor 1 Dyrevelferd	Faktor 2 Smak
Først pris, dvs at det er dyrt.	9,518E-02	,565
Smak (dvs. liker ikke)	-,183	,756
Hensyn til helse og ernæring (usunt, fetende)	,578	7,421E-02
Matsikkerhet (f.eks. engstelig for matforgiftning, kugalskap, eller skadelige stoffer i maten)	,632	,386
Dårlig behandling av dyr i moderne kjøttproduksjon	,805	6,221E-02
Du er bekymret for hva dyra har fått i seg gjennom for, medisiner	,788	9,932E-02
Kjøtt har vært levende dyr	,515	-,258
Moderne husdyrhold kan skade miljøet	,620	5,730E-02
Dårlig tilgang på kvalitetskjøtt	,440	,604

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 3 iterations.

Tabell 3-4: Bekymring for Det kan være flere årsaker til at man slutter helt eller delvis å spise fisk, har følgende hatt betydning for deg. Faktoranalyse. Forklart varians 53% (N=308):

Rotated Component Matrix	Faktor 1 Dyrevelferd	Faktor 2 Smak
Først pris, dvs at det er dyrt.	,170	,633
Smak (dvs. liker ikke)	-,143	,777
Hensyn til helse og ernæring (usunt)	,672	,218
Matsikkerhet (dvs. engstelig for matforgiftning eller skadelige stoffer i fisken)	,731	,306
Dårlige forhold i oppdrettsanlegg	,794	8,917E-02
Du er bekymret for hva fisken har fått i seg gjennom for, medisiner	,805	,164
Fisk har vært levende dyr	,369	1,199E-02
Fiskeoppdrett kan skade miljøet (Miljøhensyn)	,745	-4,237E-02
Dårlig tilgang på kvalitetsfisk	,414	,624

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 3 iterations.

Tabell 3-3 og 3-4 gir forbausende likt resultat. Både blant de som ikke vil ha kjøtt, og blant de som ikke vil ha (oppdretts)fisk, finner vi to faktorer eller dimensjoner i begrunnelsene: På

¹⁰ Statistisk teknikk for å redusere ett sett av variable til færre variable, eller finne dimensjoner i materialet som forenkler et komplekst bilde.

den ene siden har vi de som begrunner dette med at henholdsvis kjøtt og fisk både smaker vondt og er dyrt, og på den andre siden de som mener at dyre/fiske-velferden er dårlig ivare tatt, at man er bekymret for hva fisken eller dyret har fått i seg av fôr og medisiner, at moderne husdyrhold/fiskeoppdrett kan skade miljøet, at slik mat kan være usunt og til slutt at fisk og dyr har vært levende dyr. Begrunnelsene som veier tyngst i de to faktorene er henholdsvis ”smak” og dyrevelferd. Faktorene skiller ikke mellom de to begrunnelsene knyttet til kvalitet og matsikkerhet. Med andre ord, bekymring knyttet til matsikkerhet og kvalitet faller omtrent like ofte sammen med smak som med hensyn til dyrevelferden. Da analysen ble kjørt uten disse variablene, kom samme mønsteret fram og forklart varians økte litt (se vedleggstabell 6 og 7).

Innledningsvis stilte vi spørsmål ved om skepsis rettet mot hvordan dyr og fisk ble behandlet ville smitte over på hvordan man mener kjøtt og fisk smaker. De to dimensjonene som framkommer gjennom faktoranalysen viser at det godt lar seg gjøre å slutte å spise fisk eller kjøtt enten bare fordi en misliker moderne kjøtt- eller fiske-produksjonsmetoder, eller bare fordi en kort og godt ikke liker henholdsvis fisk og kjøtt. Men vi vet likevel, på bakgrunn av figur 3-17 og 3-18 at det må være en overlapping i begrunnelsene (de to begrunnelsene summerer seg til mer enn 100%). For å få et mer begripelig bilde av sammenhengene mellom henholdsvis dyrevelferd og smak, krysser vi de to begrunnelsene ”Liker ikke smaken” på henholdsvis kjøtt og fisk, samt ”Dårlig behandling av dyr i moderne kjøttproduksjon”/”Dårlige forhold i oppdrettsnæringen”, og kan dermed undersøke hvor ofte de er sammenfallende og hvor ofte de er enerådende:

Tabell 3-5: Begrunnelser for å unngå henholdsvis kjøtt og fisk: Er smak og vurdering av dyrevelferd to sider av samme sak? Vertikal prosentuering. Resultatene er vektet etter kjønn, alder og region. N=370,307.

Begrunnelser:	Skeptisk til kjøtt	Skeptisk til fisk
Dårlige produksjonsforhold og liker ikke smaken	43	51
Dårlige produksjonsforhold, men liker smaken	16	18
Ikke problem med produksjonsforhold, men liker ikke smaken	28	20
Andre forhold (verken produksjonsforhold eller smak)	11	7
Sum	98	96

Tabell 3-5 tar kun utgangspunkt i de som er skeptiske til henholdsvis kjøtt og fisk. Vi ser at hensyn knyttet til smak og dyrevelferd er sammenfallende for hele 43 prosent av de som er skeptiske til kjøtt og for 51 prosent av de som er skeptiske til (oppdretts)fisk. Men det er tross alt henholdsvis 16 og 18 prosent av de som ikke spiser henholdsvis kjøtt og fisk som ikke har problemer med smaken, men kun begrunner dette med dårlige levekår for dyr/fisk. På tross av de to dimensjonene som framkommer i faktoranalysen – som fastslår at det er mulig å ta avstand fra kjøtt eller fisk på bakgrunn av enten smak eller dyrevelferd alene, så viser tabell 3-5 likevel at det vanligste ser ut til være at en oppfatning om at dyr/fisk blir dårlig behandlet, lett smitter over på smaksopplevelsen.

3.15 Er det sammenhenger mellom vurdering av dyrevelferd og matkonsum?

Tabell 3-5 er kun basert på begrunnelsene til de som er skeptiske til kjøtt og fisk. I materialet finnes også tilsvarende variable som omfatter hele utvalget. Vårt hovedanliggende er ikke ”smak” men om det er en sammenheng mellom vurdering av dyrevelferd og konsum. I det følgende skal vi undersøke om det å være bekymret for hvordan dyr i moderne kjøttproduksjon har det, samt det å være bekymret for hvordan fisk i oppdrett har det, virker inn på det å

”gjærne spise” henholdsvis svinekjøtt og oppdrettsfisk. Er det med andre ord en sammenheng mellom det å være bekymret for dyrevelferden i henholdsvis moderne kjøttproduksjon og i oppdrettsanlegg og det å være mer eller mindre avholdende til henholdsvis kjøtt og fisk?

Tabell 3-6: Sammenheng mellom vurdering av levekår og konsum av svinekjøtt, kylling og oppdrettsfisk. Vertikal prosentuering. Vektet etter kjønn og alder, etter region. (N=976,976,965)

	Svinekjøtt	Kylling	Oppdrettsfisk
Bekymret for produksjonsmåten og unngår helt eller delvis:	12	13	25
Bekymret for produksjonsmåten, men spiser gjerne:	63	62	40
Ikke bekymret for produksjonsmåten og spiser gjerne:	23	23	29
Ikke bekymret for produksjonsmåten, men unngår helt eller delvis:	2	2	6
Sum	100	100	100

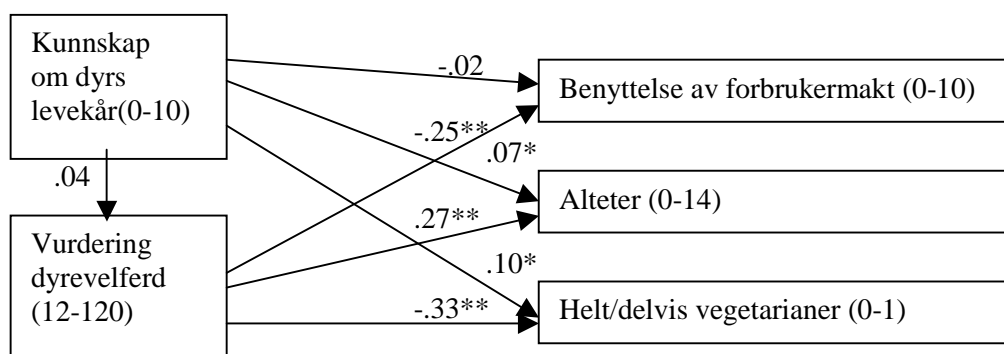
Kategoriene i tabell 3-6 framkommer gjennom krysning av variable fra figur 3-4 og figur 3-14¹¹. Hovedinntrykket av estimatene i tabellen viser at *veldig mange sier seg bekymret for hvordan dyr i moderne kjøttproduksjon har det og/eller hvordan fisk i oppdrettsanlegg har det, uten at dette påvirker eget konsum* av henholdsvis svinekjøtt, kylling og oppdrettsfisk. Det er tross alt bare litt mer enn én av ti som er bekymret for hvordan dyr i moderne fisk/kjøttproduksjon har det og samtidig er skeptiske til å spise henholdsvis svinekjøtt og kylling. Overensstemmelsen er større for oppdrettsfisk, der en av fire sier de er skeptiske til hvordan fisk i oppdrett har det samtidig som de ”helst ikke”, eller ”overhode ikke” spiser oppdrettsfisk. Omregnet betyr dette at av de som sier de bekymrer seg for hvordan fisk i oppdrett har det, er det 38 prosent som ikke ønsker å spise oppdrettsfisk, mens av de som sier seg bekymret for hvordan dyr i moderne kjøttproduksjon har det, er det bare 16,17 prosent som er skeptiske til henholdsvis svinekjøtt og kylling.

Disse resultatene betyr neppe at vi har større problemer med levekår blant oppdrettsfisk enn blant gris og kyllinger. Snarere er nok dette et uttrykk for bedre valgmuligheter når det gjelder fisk. Oppdrettsfisk kan lett erstattes av villfisk. Selv om det er mulig, er det langt mer omfattende å erstatte f.eks. vanlig kylling med økologisk kylling. På den annen side, i det foregående har vi behandlet ”fisk” som ”fisk”, mens dyr/kjøtt er inndelt i forskjellige dyr/kjøttsorter. Og vi vet ikke om ”bekymret for hvordan dyr i moderne kjøttproduksjon for alle omfatter bekymring for kylling- og svinekjøtt-produksjon.

¹¹ Når summen avviker noe fra resultatene presentert i figurene, skyldes dette ”sysmis”.

4 Estimering av modellen

Vi skal avslutningsvis prøve å estimere modellen som ble presentert i innledningen. Modellen har to trinn, først en antagelse om at kunnskap knyttet til dyrs levekår påvirker hvordan vi vurderer dyrevelferden, dernest en antagelse om at vår vurdering av dyrevelferden påvirker hva vi spiser og hvorvidt vi bevisst utøver forbrukermakt. Ved siden av at ”kunnskap om dyrs levekår” virker indirekte gjennom ”vurdering av dyrevelferd”, lar vi også den uavhengige variabelen virke direkte på de tre uavhengige variablene. Vi ønsker altså å undersøke om vi finner signifikante sammenhenger mellom kunnskapsnivå, vurderinger og praksis:

Figur 4-1: Effekter av ”kunnskap om dyrs levekår på ”vurdering av dyrevelferden i Norge” og hvordan dette igjen påvirker ”Benyttelse av forbrukermakt” samt hva man spiser (alteter – vegetarianer). Betakoeffisienter og logistisk partiell korrelasjonskoeffisienter. (N= 1000)

Figur 4-1 viser klare og relativt sterke sammenhenger mellom vurdering av dyrevelferden og de tre praksismålene. Jo bedre man mener dyrene har det, jo flere animale matsorter spiser man gjerne, og jo dårligere man mener dyrene har det, jo større er sannsynligheten for å være vegetarianer og jo større er sannsynligheten for bevisst å utøve forbrukermakt. Alle sammenhengene er klart signifikante. Vi finner også *klare sammenhenger mellom vurdering av dyrevelferd og konsum når vi ser på hvert enkelt dyr*, bortsett fra for villfisk, som jo nærmest alle mener har det svært bra (se vedleggstabell 8). *Hovedbildet er likevel at majoriteten ”gjerne spiser” det meste, selv om man mener at dyret eller fisken ikke har hatt det akseptabelt* (tabell 3-6, vedleggstabell 9).

Vi finner ingen støtte for antagelsen om at forbrukernes kunnskapsnivå har effekt på deres vurdering av dyrevelferden. Dette kan naturligvis skyldes at vår kunnskapstest ikke gir noe godt bilde av folks kunnskapsnivå knyttet til dyrs levekår. Men det kan også være en avspeiling av manglende lineær sammenheng. Ved å gå tilbake til de bivariate figurene, ser vi ganske riktig for eksempel at de som har tilknytning til gårdsliv vet mer enn andre om dyrs levekår, samtidig som de vurderer dyrevelferden høyere enn andre, mens det for vegetarianere er motsatt; de skårer høyest på kunnskapstesten om dyrs levekår, men vurderer dyrevelferden lavest. (figur 3-3 & 3-8).

At kunnskap om dyrs levekår ser ut til å kunne ha både positiv og negativ effekt viser seg også gjennom at det faktisk er positiv effekt av kunnskap på både sannsynligheten for å være vegetarianer og alteter.

Samlet kan dette bety at kunnskap fremmer ekstrem-posisjonering. De som vet tar standpunkt. Imidlertid, ingen har full oversikt og vet alt. Det er derfor også rimelig å tenke seg at en bonde oppsøker, og har, en annen type kunnskap enn en vegetarianer. Antakeligvis avspeiler dette at dyrs levekår i Norge både har positive og negative sider. *Noe kunnskap vil bidra til økt bekymring og nedgradering av vurdering av dyrevelferden, mens annen kunnskap vil bidra til oppvurdering av dyrevelferden.*

Datamaterialet inneholder variable som gjør at vi kan undersøke direkte hvorvidt henholdsvis kunnskap - feilkunnskap på et område påvirker holdninger og praksis på dette området. I det følgende skal vi først se på vurderingen av dyrs levekår i Norge versus EU, og deretter vurdering av oppdrettsfisk versus villfisk. Dette er spørsmålene der vi avdekket størst feilkunnskap.

Først skal vi undersøke hvorvidt den store majoriteten (74%) som feilaktig tror at dyr i Norge sjeldnere enn dyr i EU har hatt sykdommer som skyldes levekår, i større grad enn andre mener at gårdsdyr i Norge har det bedre enn gårdsdyr i EU:

Tabell 4-1: Vurdering av dyrs levekår i norsk landbruk etter om de har svart riktig* (21%) på spørsmål om utbredelse av dyresykdommer. Vertikal prosentuering. (N=1001) (Corr. r=.22, *vet ikke = sysmis)

Tror du dyr i norsk landbruk vanligvis har det bedre, like bra eller verre enn dyr i EU?	Har gårdsdyr i Norge like ofte som dyr i EU sykdommer som skyldes forholdene de lever under?		
	Ja*	Nei	Totalt
Bedre	41	64	58
Like bra	51	30	35
Verre	3	1	1
Vet ikke	5	5	6
Sum	100	100	100

Det er naturligvis ikke bare utbredelsen av dyresykdommer som skyldes leveforhold som bestemmer dyrs levekår. For eksempel vet vi - her svarte de fleste respondentene riktig - at gårdsdyr i EU oftere en gårdsdyr i Norge har hatt smittsomme dyresykdommer (munn og klovsyke, BSE, salmonella) i løpet av det siste året. Og tabell 4-1 viser at svært mange, både de som har svart riktig og galt på spørsmålet om sykdommer knyttet til dyrs levekår, mener at gårdsdyr i Norge har det bedre enn gårdsdyr i EU. Forsvinnende få både blant de som vet, og de som ikke vet, mener at dyr i Norge har det verre enn dyr i EU. Men vi ser også at den store majoritet som svarte feil på spørsmålet om utbredelse av dyresykdommer, enda oftere enn andre tror at dyr i norsk landbruk vanligvis har det bedre enn dyr i EU.

Mens feiloppfatning om utbredelse av dyresykdommer i Norge ser ut til å bidra til en overvurdering av dyrs levekår i Norge sett i forhold til dyr i EU, kan feiloppfatninger om antibiotika i oppdrettsfisk trekke i motsatt retning. Bare 17 prosent av forbrukerne svarte som riktig er at bare ca. to prosent av oppdrettslaksen i dag får antibiotika. I neste tabell skal vi se hvordan feiltro eventuelt påvirker vurderingen av oppdrettsfisk i forhold til vill-fisk i følge respondentenes tilslutning til fem ulike utsagn:

Tabell 4-2: Praksis og oppfatninger om oppdrettsfisk etter om de har svar riktig* på spørsmål om antibiotika til oppdrettsfisk. Prosent. (N=1001)

	Hvor mange prosent av oppdrettslaksen blir behandlet med antibiotika?			
	Ca. 2%*	Ca. 20%	Ca. 40%	Totalt
Oppdrettsfisk er mindre sunt enn villfisk	66	77	81	77
Jeg har bevisst unnlatt å kjøpe bestemte fiskesorter fordi jeg er bekymret for hva fisken har fått i seg gjennom for eller medisiner	21	26	27	26
Jeg er bekymret over hvordan fisk i oppdrett har det	31	34	40	37
Oppdrettsfiskens levekår er ikke akseptable	36	42	51	45
Unngår helt, eller vil helst ikke ha oppdrettsfisk	25	31	33	31

Tabell 4-2 viser at de som feilaktig tror at 40 prosent av oppdrettsfisken får antibiotika, oftere enn de som svarte riktig, sier at oppdrettsfisk er mindre sunt enn villfisk, de har unnlatt å kjøpe bestemte fiskesorter (sannsynligvis oppdrettsfisk), de er noe oftere bekymret for hvordan fisk i oppdrett har det, de mener noe oftere enn andre at oppdrettsfisken ikke har det akseptable, og de er noe mindre innstilt enn andre på å spise oppdrettsfisk.

Vi har i tabell 4-1 & 4-2 tatt for oss de to kunnskapsspørsmålene der majoriteten av respondentene svarte feil. Riktig kunnskap, så vi, kan trekke både i positiv og negativ retning. Noen ganger er forbrukernes oppfatninger bedre enn virkeligheten, og noen ganger verre. Poenget fra den estimerte modellen forsterkes; vi finner ingen enkel sammenheng mellom kunnskapsnivå på den ene siden og holdninger og praksis på den andre siden, fordi kunnskap kan være både positiv og negativ for oppfattelsen av dyrevelferden. Det vi imidlertid kan si, er at *mange forbrukere mener og handler ut i fra feilinformasjon*. Spørsmålet som da blir hengende i luften er: *Hva da med forbrukermakten?*

5 Samlet vurdering

Hva med forbrukermakten?

Et vel fungerende marked avhenger av at forbrukerne er seg bevisst - og benytter - sin forbrukermakt. Gir forbrukerne av i dag - gjennom sin etterspørsel - klare tilbakemeldinger til markedsaktørene om hvordan de vil ha det? Eller sitter forbrukerne stort sett halvt bevisstløse i sin velstand og lar matprodusenter, grossister og kjeder styre?

En ting er hvordan forbrukere forholder seg til enkle parametere som pris og smak. Det lønner seg for den enkelte, og er ikke spesielt vanskelig, å velge den billigste av to kvalitativt like gode produkter, eller for den saks skyld å betale mer for bedre smak. Det er derimot vanskeligere, og krever mer av både informasjon og refleksjon, å handle i tråd med egne moralske og etiske grunnholdninger.

Vi vet fra flere andre studier at norske forbrukere er opptatt av pris, og at de ønsker billigere mat. Dyrevelferdstudien viser at forbrukerne også er opptatt av – og bekymret for - dyrs velferd. Selv når dyrevelferd settes opp mot pris er tendensen klar: Hele 60 prosent svarte at det ”stemmer helt” at de ”gjerner vil betale mer for kjøtt dersom dyra har hatt det bra mens de levde”, og i tillegg er det 20 prosent som sier seg ”delvis enig” i dette utsagnet. Den store majoriteten ser altså ut til å sette akseptable levekår for dyr foran pris.

Selv om majoriteten ser ut til å sette dyrs levekår foran pris, er det bare 28 prosent som sier det ”stemmer helt” at de faktisk ”bevisst har unnlatt å kjøpe bestemte matvarer fordi de misliker hvordan dyrene har hatt det”. Selv blant de som gir sterkest uttrykk for at de gjerne betaler mer for kjøtt dersom dyra har hatt det bra mens de levde, ”innrømmer” halvparten at de tross alt ikke bevisst har gjort dette. Dette misforholdet kan skyldes ulike ting, men en forklaring kan forankres i at gårdsdyrs levekår ikke er noe den urbane norske forbruker reflekterer over til daglig. I selve innkjøpssituasjonen er det de færreste som av og til tenker på hvordan dyret har hatt det når de handler kjøtt (14%) eller hvordan fisken har hatt det i oppdrettsanlegget når de handler fisk (9%). Vi kan altså slå fast at refleksjon knyttet til dyrevelferd for de fleste er fraværende når forbrukeren utøver sin forbrukermakt gjennom sine forbruksvalg.

I intervjuene ble respondentene spurt om hvor godt de mente ulike dyr i Norge vanligvis har det. I følge forbrukerne har elgen og villfisken det best, mens oppdrettsfisk og særlig kylling har det verst. Hele 70 prosent mener kyllingers levekår i Norge ikke er akseptable. I følge våre data er det en sammenheng mellom bekymring for dyrs levekår og konsum, men hovedtrenden er likevel at de fleste spiser ubekymret videre. Av de som mener at kyllingen har det akseptabelt er det 10 prosent som av ulike årsaker unngår helt eller delvis å spise kylling. Av de som mener at kyllingen ikke har det akseptabelt er det 19 prosent som unngår helt, eller helst ikke spiser, kylling. Dette sier oss at majoriteten, både blant de som vurderer kyllingers levekår som akseptable og de som ikke gjør det, tross alt gjerne spiser kylling.

Mens nesten alle (93%) mener at villfisk har det akseptabelt, mener nesten annenhver norske forbruker at oppdrettsfisken ikke har det akseptabelt. Det er større samsvar mellom vurdering

og konsum av oppdrettsfisk enn kylling, sannsynligvis fordi oppdrettsfisk lett kan erstattes av villfisk. Her er andelene som unngår oppdrettsfisk 19 prosent blant de som mener den har det akseptabelt, mot hele 43 prosent blant de som mener den ikke har det akseptabelt.

De som unngår helt, eller prøver å unngå, et eller flere kjøttslag gir sammensatte begrunnelser for dette. Det kan se ut som om forbrukermakten har hovedsete i magen; ”smak” er den hyppigst oppgitte begrunnelsen for å kutte ut kjøtt, og nest hyppigst for fisk. Men så vidt mange som 22 prosent av respondentene sier de unngår å spise et eller flere kjøttslag, helt eller delvis begrunnet med ”dårlig behandling av dyr i moderne kjøttproduksjon”. Det er de samme fire begrunnelsene som hyppigst nevnes for å unngå både kjøtt og fisk: Smak, bekymring for hva dyra har fått i seg gjennom fôr/medisinering, hensyn til egen helse, samt oppfatningen om at dyr og fisk blir dårlig behandlet i henholdsvis moderne kjøttproduksjon og i oppdrettsanlegg. Selv om det er mulig å slutte helt eller delvis å spise kjøtt og fisk pga smak alene eller av hensyn til dyrevelferd alene, tyder dataene på at bekymring for dyrevelferd lett ”smitter” over på smaksopplevelsen.

For å få et omtrentlig mål på folks kunnskaper om dyrs levekår, ble respondentene i Dyrevelferdstudien bedt om å svare på ti faktaspørsmål. Vi fant at kunnskapen om dyrs levekår ikke er spesielt imponerende, og på enkelte sentrale spørsmål svarer majoriteten feil. Etter mediernes grundige rapportering av tilfeller av BSE (kugalskap) og munn og klovsyke i EU, svarer de fleste (87%) riktig på at dyr i EU oftere enn dyr i Norge hadde smittsomme dyresykdommer i året som gikk. Men tre fjerdedeler tror i tillegg feilaktig at dyr i norsk landbruk sjeldnere enn dyr i EU har sykdommer som skyldes forholdene de lever under. Ikke uventet mener da også 58 prosent at dyr i norsk landbruk vanligvis har det bedre enn dyr i EU, mens bare 1 prosent mener motsatt. De tre fjerdedelene som i følge kunnskapstesten svarte feil på spørsmålet om dyrs levekår-sykdommer, mener også oftere enn andre at dyr i Norge har det bedre enn dyr i EU.

Mens feiloppfatning om utbredelse av dyresykdommer i Norge sannsynligvis bidrar til en oppvurdering av dyrs levekår i Norge sett i forhold til dyr i EU, trekker feiloppfatninger om antibiotika i oppdrettsfisk i motsatt retning. Bare 17 prosent av forbrukerne svarte som riktig er at bare ca. to prosent av oppdrettslaksen i dag får antibiotika. Den store majoriteten som tror oppdrettsnæringen bruker mer antibiotika enn det som er tilfelle, har som ventet oftere et mer negativt syn på oppdrettsnæringen enn de andre. Vi kan dermed si at vurderingene til en stor gruppe forbrukere påvirkes av feiloppfatninger knyttet til dyrs levekår.

Vi kan altså for det første slå fast at forbrukernes praksis ofte ikke er sammenfallende med deres vurderinger og holdninger. Majoriteten lar ikke sitt konsum av ulike kjøtt- og fiskeslag påvirkes av hva de på direkte spørsmål mener om dyrs levekår. For det andre viser det seg at mange forbrukere har liten kunnskap om dyrevelferd. For det tredje viser resultatene at de i tillegg ofte er feilinformerte. Noen ganger er forbrukernes oppfatninger bedre enn virkeligheten, og andre ganger verre. Dette misforholdet mellom kunnskap - vurdering - praksis i forhold til dyrevelferd reiser viktige spørsmål ved forbrukermakten:

Er forbrukerne helt bevisstløse i innkjøpssituasjonen? Eller er det mulig å gi uttrykk for at det ”stemmer helt” at man gjerne vil betale mer for kjøtt hvis dyra har hatt det bra, samtidig som man faktisk aldri har unnlatt å kjøpe matvarer pga dyrs levekår? Vi kan tenke oss ulike forhold som ligger bak misforholdet mellom forbrukernes selvrapporterte holdninger og vurderinger på den ene siden og praksis på den andre:

Til forsvar for forbrukerne kan man kaste ballen til matindustrien og si at *manglende tilbud og informasjon* gjør det vanskelig for forbrukerne å vite om kjøttet de handler kommer fra dyr som har hatt det godt mens de levde eller ikke. Selv om mange er interessert i flere parametere enn pris og holdbarhetsdato er det svært få som har mulighet til å oppsøke gårdsutvalg for å få en bedre følelse av hva man egentlig kjøper. Kjedene og produsentene overser

kanskje signalene fra de som tross alt gjennom etisk bevisst handling prøver å påvirke markedet til å ta hensyn til dyrevelferden? Dyrevelferdsstudien gir klare bud om at forbrukerne ønsker informasjon – også om hvordan dyr i moderne kjøttproduksjon lever og har det.

Resultatene kan også reflektere at mange forbrukerne *overlater ansvaret for dyrevelferden til myndighetene*. Selv om folk flest gjerne betaler mer for at husdyr i Norge skal ha det bra, finner kanskje mange det lite hensiktsmessig å være alene om å betale mer for at dyr skal ha det bra. Det hjelper lite hvis bare du og jeg kjøper den dyre glad-kyllingen. Resultatene kan tas til inntekt for at forbrukerne ønsker styring av markedet, selv om dette går på bekostning av pris, når dette fremmer et etisk forsvarlig dyrehold. I motsetning til å påvirke markedet ved å handle prisgunstig, gir det å påvirke markedet ved å handle etisk forsvarlig, ingen øyeblikkelig individuell gevinst. Det kan derfor reises spørsmål ved hvor stort ansvar det er fornuftig og riktig at den enkelte forbruker skal ha i forhold til dyrevelferd.

En tredje mulig tolkning av misforholdet mellom forbrukernes holdninger og handlinger, kan være at *mange forbrukere har et ikke-reflektert forhold til dyrevelferd*, og som vi har dokumentert gjelder dette særlig i innkjøpssituasjonen. I telefonintervjuene, som denne studien er basert på, settes imidlertid refleksjonen i gang. Selv om holdning vanligvis kommer før handling i tid, kan dette snus i survey-situasjonen. Faktisk handling er gitt, mens holdning kan påvirkes. I Dyrevelferdsstudien ble respondentene telefonintervjuet i rundt et kvarter om spørsmål relatert til dyrevelferd. Gjennom spørsmålene ble respondentene på sett og vis tvunget til refleksjon. Vi ville sannsynligvis fått mindre enn 80 prosent positiv respons på utsagnet ”Jeg betaler gjerne mer for kjøtt dersom dyra har hatt det bra” dersom respondenten kun hadde blitt spurt om å ta stilling til dette ene utsagnet. Dette betyr ikke at 80 prosent positiv respons er feil. Et slikt standpunkt ville innebære at ikke-reflekterte svar er riktigere enn reflekterte svar.

Travle forbrukere har simpelthen ikke tid til å begrunne alle valg, eller å framskaffe tilstrekkelig informasjon til å velge det de dypest sett mener er riktig. Ved nærmere ettertanke gir likevel de fleste respondentene uttrykk for at de vil at dyr i Norge skal ha det bra, og at dette er viktigere enn pris.

Litteratur

Berg, L. (2000) *Tillit til mat i kugalskapens tid. En komparativ kartlegging, med fokus på forbrukertillit og matsikkerhet i Norge, England og Belgia*. Rapport nr. 5 - 2000. Oslo, SIFO

Berg, L. (2001): *Praxis, Preferences and Trust Related to Foods among Russian and Norwegian Consumers*.
Working paper No. 3 – 2001, Oslo; SIFO

Berg, L. (2001): *Norske forbrukeres forhold til matsikkerhet i 1999 og 2001*. Oppdragsrapport nr. 20-2001, Oslo, SIFO

Bjørkum, E. & M. Lien (2001) *Kjøtt, holdninger og endring – en oppfølgingsstudie*. Oppdragsrapport nr. 10 – 2001.

Bourdieu, P. (1984): *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge

Bugge, A. & R. Døving, (2000): *Det norske måltidsmønster – ideal og praksis*. Rapport nr.2-2000, Sifo, Lysaker.

Døving, R. (1997): *Fisk En studie av holdninger, vurderinger og forbruk av fisk i Norge*. Rapport nr. 12 – 1997, Sifo, Lysaker

Dyrevernalliansen (2002):*Dyrevern fakta: sau. Hva du som forbruker bør vite om fårrikål og ull*. www.dyrevernallianse.org.nov.2002

Frey, R.G. (1983): *Rights, Killing and Suffering*, Basil Blackwell Oxford-England.

Guzmán, M. & U. Kjærnes (1998): *Menneske og dyr. En kvalitativ studie av holdninger til kjøtt*. Arbeidsrapport nr. 6 – 1998. Sifo, Lysaker

Lem, S. (2002): Mer om ulv og sterke følelser. *A-kronikk* 18.10.02

Lien, M. E. Bjørkum & E. Bye (1998): *Kjøtt, holdninger og endring*. Rapport nr. 6, Sifo, Lysaker.

Liven, E. (2001): *Hva vi lærte av munn- og klovsyken*. *A-kronikk* 16.07.01

Sartre, J-P. (1978): Serialitet. I D. Østerberg (red). *Handling og samfunn*, UniPax, Oslo

Skjelkvåle, R. (1993): Dyrevern og dyrs velferd. *Miljø og helse*, (1): 16-17

Tufte, Per Arne (2002) *Brukerundersøkelse om dyresmitte - Kontakt med husdyr under utenlandsopphold og innførsel av landbruksprodukter*. Sifo, Lysaker.

Vialles, N. (1994): *Animal to edible*. Cambridge University Press. Cambridge.

Wandel, M. (1997): *Mat og helse. Forbrukeropfatninger og strategier*. Rapport nr. 5 – 1997. Sifo, Lysaker

Østerberg, D. (1977): *Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse*. J.W. Cappelens forlag, Oslo

Vedlegg

Vedleggstabell 1: Effekter av bakgrunnsvariablene på indeksene benyttet i analysen. Lineær regresjon. Betakoeffisienter . (N=1000)

	Kunn- skaps- test R ² =.06	Ønske om opplysning R ² =.06	Bekymret Dyre- velferd R ² =.04	Vurdering Husdyr- velferd R ² =.04	Vurdering Vilddyr- velferd R ² =.02	Vurdering Dyrevelferd 12 dyr R ² =.05
Kvinne =1	-.08*	-.07*	.17**	-.06	.00	-.05
Yngre enn 30=1	-.12**	-.15**	-.05	-.08*	-.05	-.14**
Kun akademi- ker=1	.10**	.13**	-.04	-.09**	.04	-.05
Rik akademike=1	.05	.11**	-.09	-.07*	.11**	-.01
Kun rik =1	.05	.06	-.01	-.02	.05	-.05
Bor/bodd gård =1	.08**	.06	-.04	.12**	-.00	.13**
Oslo&Akershus=1	-.13**	-.01	-.03	-.03	-.03	-.04

**=sig. 1%-nivå *=sig. 5%-nivå

Vedleggstabell 1b:

	Eksperiment- villighet R ² =.12	Skeptisk kjøtt R ² =.03	Skeptisk kylling R ² =.02	Skeptisk fisk R ² =.03	Forbruker- makt R ² =.04	Opptatt av dyr R ² =.05
Kvinne =1	-.28**	.17**	.04	.07*	.16**	.09**
Yngre enn 30=1	-.06	.06	-.09**	.09**	-.07*	-.10**
Kun akademiker=1	.10**	.02	-.03	-.05	.08*	-.12**
Rik akademiker=1	.11*	.04	-.08*	-.04	.04	-.07
Kun rik = 1	.02	.00	-.07*	.03	.03	-.04
Bor/bodd gård =1	.06	-.03	.04	-.01	.04	.07*
Oslo&Akershus=1	-.11**	-.05	-.08*	-.11**	-.05	-.04

**=sig. 1%-nivå *=sig. 5%-nivå

Vedleggstabell 2: Vurdering av dyrevelferd og hvor sunt kjøttet er i henholdsvis Norge og EU. Firefeltstabell. Totalprosent. (Corr.=.41). Resultatene er vektet for kjønn, alder og region (N=1000)**

	Dyrevelferd Norsk landbruk best	Like bra	Dyrevelferd i EU-landbruk best	Sum
Kjøtt fra norsk landbruk sunnest	42	14	0	56
Like sunt	15	25	1	41
Kjøtt fra EU-landbruk sunnest	1	2	1	3
Sum	58	41	1	100

Vedleggstabell 4: Andel kvinner og menn som helt unngår eller ikke så gjerne spiser henholdsvis fisk og kjøtt med ulike begrunnelser. Resultatene er vektet for alder og region. Prosent. N= (512, 488)

	Kvinner	Menn
Unngår kjøtt helt eller delvis	45	29
Unngår (oppdretts)fisk helt eller delvis	34	26
Dyrevelferd		
Kjøtt har vært levende dyr	10	3
Fisk har vært levende dyr	7	2
Moderne husdyrhold kan skade miljøet	17	10
Fiskeoppdrett kan skade miljøet	22	16
Dårlig behandling av dyr i moderne kjøttproduksjon	28	15
Dårlige forhold for fisk i oppdrettsanlegg	25	17
Bekymret for hva dyra har fått i seg gjennom fôr/medisiner	28	17
Bekymret for hva fisk har fått i seg gjennom fôr/medisiner	27	19
Smak og pris		
Liker ikke fisk	25	20
Liker ikke kjøtt (minst et slag)	35	19
Dårlig tilgang på kvalitetskjøtt	23	13
Dårlig tilgang på kvalitetsfisk	19	13
Kjøtt er for dyrt	18	11
Fisk er for dyrt	11	9
Helse		
Kjøtt er usunt	31	19
Fisk er usunt	24	16
Matsikkerhet: Kjøtt kan være helseskadelig	27	15
Matsikkerhet: Fisk kan være helseskadelig	24	15

Vedleggstabell 5: Det kan være flere årsaker til at man slutter helt - eller ikke så gjerne spiser kjøtt. Si meg om følgende hensyn har hatt stor betydning, noe betydning eller ingen betydning for deg. Forklart variansen: 51%.

Rotated Component Matrix

	Component	
	1	2
Først pris, dvs at det er dyrt. Har det hatt...	,150	,703
Smak (dvs. liker ikke)	-,123	,796
Hensyn til helse og ernæring (usunt, fetende)	,571	4,809E-02
Dårlig behandling av dyr i moderne kjøttproduksjon	,810	1,060E-02
Du er bekymret for hva dyra har fått i seg gjennom for, medisinerer	,806	6,874E-02
Kjøtt har vært levende dyr	,526	-,170
Moderne husdyrhold kan skade miljøet	,673	9,636E-02

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 3 iterations.

Vedleggstabell 6: Det kan være flere årsaker til at man slutter helt eller ikke så gjerne spiser fisk. Si meg om følgende hensyn har hatt stor betydning, noe betydning eller ingen betydning for deg. Forklart variansen: 54%.

Rotated Component Matrix

	Component	
	1	2
Først pris, dvs at det er dyrt. Har det hatt...	,238	,675
Smak (dvs. liker ikke)	-6,904E-02	,822
Hensyn til helse og ernæring (usunt)	,666	,170
Dårlige forhold i oppdrettsanlegg	,822	3,941E-02
Du er bekymret for hva fisken har fått i seg gjennom for, medisinerer	,826	9,247E-02
Fisk har vært levende dyr	,378	,146
Fiskeoppdrett kan skade miljøet (Miljøhensyn)	,773	-9,222E-02

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 3 iterations.

Vedleggstabell 7: Sannsynligheten for å være helt eller delvis vegetarianer. Logistisk regresjon. (N=1000)

	R	Exp (B)
Kvinne =1	.10*	2,5
Yngre enn 30=1	.06	2,0
Kun akademiker=1	.00	0,8
Rik akademiker=1	.03	1,8
Kun rik =1	.00	1,3
Bor/bodd gård =1	.00	1,1
Oslo&Akershus=1	.00	0,8

**=sig. 1%-nivå *=sig. 5%-nivå

Vedleggstabell 8: Sammenheng vurdering av dyrevelferd (1-10) og eget konsum (spiser ikke- prøver unngå-spiser gjerne). Rangert etter vurdert dyrevelferd. Korrelasjoner. Pearson r. **= sig. 1%-nivå. Vektet etter kjønn, alder og region. (N= 1000)

Fra dyr til mat:	Sammenheng vurdering dyrevelferd og konsum
Elg – elgkjøtt	.18**
Villfisk	.06
Sau – lammekjøtt	.18**
Kyr – storfekjøtt	.15**
Gris – svinekjøtt	.18**
Oppdrettsfisk	.26**
Kylling	.21**

Vedleggstabell 9: Andeler som sier de "gjerne spiser" etter vurdering av dyrevelferd (akseptabelt/ikke akseptabelt). Rangert etter vurdert dyrevelferd. Prosent. Vektet etter kjønn, alder og region. (N=1000)

Jeg spiser gjerne	Og jeg mener at dette dyret har hatt det:		
	Akseptabelt	Ikke-akseptabelt	Totalt
Elgkjøtt	87	69	87
Villfisk	93	100	93
Lammekjøtt	89	64	87
Storfekjøtt	92	80	89
Svinekjøtt	90	75	87
Oppdrettsfisk	81	57	70
Kylling	90	81	84